

Сдружение „Младежка инициатива, диалог, развитие“

Адрес: Кърджали 6600, бул. „България“ № 49, ет.2, офис № 3, тел. 0889 596 880

СТРАТЕГИЯ

ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА В ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ

2006г., гр. Кърджали

Стратегия за развитие на туризма в Община Кърджали 2006-2013

СЪДЪРЖАНИЕ:

ВЪВЕДЕНИЕ	- 4
1. АНАЛИТИЧНА ЧАСТ	- 5
1.1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА	- 5
1.1.1. Географско положение и териториален потенциал	- 5
1.1.2. Природни условия и ресурси	- 5
1.1.2.1. Релеф	- 5
1.1.2.2. Климат	- 5
1.1.2.3. Почви	- 7
1.1.2.4. Водни ресурси	- 8
1.1.2.5. Полезни изкопаеми	- 9
1.1.2.6. Поземлени ресурси	- 9
1.1.3. Биологично разнообразие.	- 10
1.1.4. Особенности на социално икономическото развитие	- 11
1.1.4.1 Човешки ресурси	- 11
1.1.4.1.1. Брой, движение и структура на населението	- 11
1.1.4.1.2. Образование	- 12
1.1.4.1.3. Здравеопазване и социални грижи	- 14
1.1.4.1.4. Култура	- 14
1.1.4.1.5. Спорт	- 16
1.1.4.1.6. Икономическа активност	- 16
1.1.4.2. Инфраструктурата	- 19
1.1.4.2.1. Транспортна инфраструктура	- 19
1.1.4.2.2. Води и канализация	- 21
1.1.4.2.3. Телекомуникации	- 22
1.1.4.2.4. Енергийна инфраструктура	- 22
1.1.4.2.5. Населени места и селищни образувания	- 23
1.1.4.2.6. Екологически условия	- 25
1.1.4.3. Отраслова структура	- 30
1.1.4.3.1. Добивна промишленост	- 30
1.1.4.3.2. Преработваща промишленост	- 30
1.1.4.3.3. Селско стопанство	- 31
1.2. Фактори и ресурси за развитие на туризма	- 34
1.2.1. Общи социално-икономически фактори	- 34
1.2.2. Туристически ресурси	- 35
1.2.2.1. Природни туристически ресурси	- 35

1.2.2.2. Антропогенно туристически ресурси	- 40
1.3. Материално-техническа/настанителна/ база на туризма в Община Кърджали, туристически опит (развитие на туризма в Общината). Съвременна териториална структура на туризма.	- 50
1.4. SWOT-АНАЛИЗ (АНАЛИЗ НА СИЛНИТЕ И СЛАБИТЕ СТРАНИ, ВЪЗМОЖНОСТИТЕ И ЗАПЛАХИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА В ОБЩИНАТА).	- 53
2. СТРАТЕГИЧЕСКА ЧАСТ	- 63
2.1. ВИЗИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА НА ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ	- 63
2.2. Стратегически цел за развитие на туризма в Община Кърджали	- 63
Приоритет 1: Изграждане на съвременна туристическа инфраструктура.	- 64
Приоритет 2: Повишаване на обема и качеството на предлаганите в Община Кърджали туристически услуги.	- 66
Приоритет 3: Съхраняване на природното и културно-историческо наследство.	- 68
Приоритет 4: Ангажирането на местен трудов ресурс в туристическите услуги.	- 72
3. Заключение	- 75

ВЪВЕДЕНИЕ

Разработването на стратегията за развитие на туризма в Община Кърджали е част от проект “Разработване на Програма за насърчаване на трудовата заетост чрез развитие на културно-историческия, селски и еко-туризъм в общините Джебел, Момчилград и Кърджали” по Програма на Агенция по Заетостта, по Заемно споразумение със Световната банка. Тя се изработва като форма на публично-частно партньорство, на базата на Регионалния план за развитие на Южен централен район за планиране, Областната стратегия за развитие на Област Кърджали и Общинския план за развитие на Община Кърджали, „Стратегия за устойчиво развитие на културно-историческото и природно наследство на Община Кърджали за периода 2004-2007г.”, „Екологични пътеки” в регион Кърджали от Стефана Василева, със съдействието на Областна администрация Кърджали, Община Кърджали, Териториално статистическо бюро гр. Кърджали, Регионално управление по горите Кърджали, РИОСВ Хасково, регионалния офис на Изпълнителна агенцията по рибарство и аквакултури, Регионален исторически музей гр. Кърджали, Професионална гимназия по селско и горско стопанство гр. Кърджали, Професионална гимназия по туризъм “Проф. Асен Златаров” гр. Кърджали, регионалния офис на проект “Опазване на глобално значимото биологично разнообразие в ландшафта на Родопите”, БТС-Кърджали, проект “Устойчиво управление на земите и борба с опустиняването в България” и любезното съдействие на “Екологични консултации – информация и природозащита” гр. София.

Настоящата стратегия за развитие на туризма в община Кърджали се създава да бъде основен инструмент за прогноза, формиране на визия и цели за развитието на туристическите услуги до 2013г., като се анализират природните, историческите, човешките, етнокултурни, технически, инфраструктурни и други дадености, чрез изготвянето на SWOT анализ (анализ на силните и слабите страни, възможностите и заплахите) за състоянието на туристическия продукт в различните му форми в Общината.

Стратегията за развитие на туризма в Община Кърджали е разработена по указанията и примерното съдържание на доц. д-р Марин Русев. Тя е съвместима с Регионалния план за развитие на Южен централен район за планиране, Областната стратегия за развитие на Област Кърджали и Общинския план за развитие на Община Кърджали, съдържа информация, анализ, цели, приоритети и дейности, които могат да бъдат използвани за изработването на Програма за развитие на туризма на Община Кърджали по смисъла на чл.10, ал.1 от Закона за туризма.

1. АНАЛИТИЧНА ЧАСТ

1.1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА

1.1.1. Географско положение и териториален потенциал

Община Кърджали е една от седемте общини на Област Кърджали и е най - голямата община в Източно Родопския планински масив с територия от 754,7 кв. км, което е 17,9% от територията на Областта и 0,52% от територията на страната. Общината е със 117 населени места, обхванати в 44 кметства. Община Кърджали е част от Южен централен район за планиране /NUTS BG 22/. На север граничи с Община Черноочене, Община Хасково и Община Стамболово, на юг с Община Момчилград и Община Джебел, на изток с Община Маджарово, на запад с Община Ардино.

Град Кърджали е най-големият град в Област Кърджали. Обособил се е в естествен административен, търговски, културен и промишлен център не само на Общината и Областта, но и на Източните Родопи. Застроен по двата бряга на р. Арда, градът се намира на 259 км от София и на 90 км от Пловдив, като транспортните връзки се осъществяват чрез жп. и автомобилен транспорт. Най-близкият, действащ ГКПП “Капитан Андреево” е на 132 км. от града и свързва България с Република Турция и Република Гърция. Града се пресича от транс-европейския международен транспортен коридор № 9 и отстои на 57 км. от Република Гърция през ГКПП “Маказа”.

1.1.2. Природни условия и ресурси

1.1.2.1. Релеф

Районът на общината, в геоморфоложко отношение, е много разнообразен и се характеризира със силно изразена разчлененост. Билата са заоблени с полегати до стръмни склонове, като в районите на язовирите “Кърджали” и “Студен кладенец” склоновете са много стръмни. Теренът е силно пресечен, което се обуславя от гъсто развитата хидрографска мрежа. Главното било в района е вододелното било между водосборите на р. Арда (яз.”Кърджали” и яз.”Студен кладенец”) и р. Марица. В южна посока от главното било се спускат няколко заоблени била, на места разляти, но със стръмни и урвисти склонове, прорязани с множество долове.

1.1.2.2. Климат

Община Кърджали попада в Южнобългарската подобласт на Континентално-Средиземноморската област и включва нископланинския Източно родопски, Браннишко-Дервенския и речни долини на Източно родопския климатичен район. През зимата характерът на времето е в тясна връзка с поведението на средиземноморските циклони, като районът често попада в централния или в топлия им сектор, поради което температурите са значително по-високи от останалата част на страната. Студените континентални нахлувания от северозапад и североизток засягат сравнително

слабо района, поради защитната роля на Стара планина и Рило-Родопския масив. Зимата е сравнително мека с положителни средни месечни температури на въздуха, които са в границите от 0,2°C до 1,4°C. Средните минимални температури през януари са от -1,9°C до 3,7°C, а абсолютните минимума достигат до -19,5°C ÷ -29,2°C. Пролетта е сравнително топла. Температурният преход над 5°C е в първите дни на март, но повишаването на температурата към 10°C е по-слабо и прехода през 10°C е в началото на април. Средните юлски температури са между 23,0°C и 24,5°C, а максималните в зависимост от надморската височина варират от 29,0 °C до 33,0°C, като абсолютните температурни максимуми са между 39,0 – 43,0°C. Есента е продължителна и топла, преходът на температурата през 10°C е в началото на ноември, а през 5°C – в първата десетдневка на декември. Продължителността на периода с температури над 10°C е 209 – 221 дни и с температурни суми 3750°C - 4150°C. Средната продължителност на безмрачния период е от 208 до 228 дни. Годишната сума на валежите варира от 650 до 700 мм, като максимумът е през ноември или декември, а минимумът през август. В края на лятото – началото на есента в по-ниските райони е налице рязко изразено атмосферно засушаване.

Климатът е преходно – средиземноморски, сравнително мека зима и горещо лято. Разнообразният релеф влияе върху формирането на отделните елементи на климата, върху годишното разпределение на валежите и температурния режим на територията на Община Момчилград.

Средната годишна температура е 11,8°C движи се в диапазона 11 – 13°C и е по висока от средната за страната.

Минималните температури през зимните месеци са сравнително високи. Средната зимна температура е около 0°C, а през лятото – 24°C . Лятото е слънчево и горещо, като максималните температури достигат до 40°C. Годишната температурна сума е около 4 000 градуса. Южното положение на Общината определя сравнително голямата продължителност на слънчевото греене, чиято средна продължителност надхвърля 2 250 часа.

Средното количество на валежите е 600 мм, значително над-средното за страната, като максимумът е през м. декември, януари, февруари и март, което подчертава преходно средиземноморския климат. Минимум на валежите е през м. юни, юли и август, като понякога настъпват продължителни засушавания. Снежната покривка пада през първата половина на декември, януари и февруари, но не се задържа дълго. Сравнително най – голямо задържане на падналия сняг остава през м.януари. С постепенното затопляне след януарския температурен минимум образуването на снежната покривка става все по-рядко и задържането ѝ все по-краткотрайно. Общо за района над 40 % от валежите падат през периода ноември – февруари. Разтопяването на снега обикновено става бързо, при което прииждането на реките е често явление. През целия летен сезон районът получава средно 130 мм валеж.

За района на Общината преобладават североизточните, югозападните и северните ветрове. Районът се отличава със сравнително малка скорост на вятъра – около 60-70% от случаите са със скорост 0-1 м/сек. Независимо от това през отделни периоди от време, особено през пролетния сезон се наблюдават и ветрове със скорост 15-20 м/сек. Често това са силни и поривисти южни ветрове с фьонов характер. Средно през 1-2 дни през годината могат да се наблюдават и ветрове със скорост 30 м/сек.

Голяма климатична роля имат фьоновите ветрове, които през топлото полугодие се явяват във вид на суховеи, а през студеното, на силни и топли сухи ветрове. Като цяло климатичните характеристики благоприятстват отглеждането на топлолюбиви култури, целогодишния дърводобив, продължителното пасищно животновъдство, туризма и не препятстват развитието на комуникациите. В сравнително редки случаи се проявяват неблагоприятни метеорологични явления – смерч, поледици, слани. С по-неблагоприятно проявление са поройните извалявания, които са причина за бързото покачване на водите в реките, и градушките.

1.1.2.3. Почви

Почвообразуващите скали са разнообразни – гнайси, гранити, гранито гнайси, андезити, талкови шисти, слюдени шисти, пясъчници, варовици и др. Почвеното разнообразие е представено от канелени горски почви, кафяви горски, регосоли и делувиални почви.

Канелените горски почви са с изграден пълнен почвен профил. В постилката трудно се отделят под хоризонти. Типът хумус е Mull. Хумусно-аккумулятивният хоризонт варира по мощност от 5 см до 25 см. По цвят преобладават по-светлите кафяви тонове. Структурата е предимно дребно зърнеста. Почвите са с ясна текстурна диференциация.

Съдържанието на органично вещество и общ азот в минералната почва и постилката е ниско. Реакцията на почвения разтвор варира от много силно кисела до много слабо алкална. Наситеността с бази закономерно се променя с покачването на почвената киселинност – до 61 % в много силно киселите почви, 72-76 % в силно киселите, 89-90% в слабо киселите и 100 % в много слабо алкалните почви. Не се установяват промени в стойностите на наблюдаваните показатели във времето на изследването, както е посочено за рН, съдържанието на Zn и Pb.

Регосолите се срещат на по-стръмните ерозирани терени. Образувани са след ерозиране на канелените горски почви. Характеризират се с непълнен почвен профил, в който хоризонтите се различават трудно, поради наличието на тераси. Участието на скелет е високо. Карбонати не се откриват. Съдържанието на органично вещество и общ N в минералната почва и постилката е ниско. Имат силно кисела реакция.

Делувиалните почви се характеризират с маломощен хумусно-а кумулативен хоризонт. Имат ниско съдържание на органичен въглерод и общ N. Реакцията е силно кисела.

От почвите в региона с ниска устойчивост към атмосферни отлагания с киселинен и тежко метален характер се характеризират регосолите и делувиалните почви.

Почвената покривка е представена основно от оподзолени и излужени канелени горски почви. Хумусния им хоризонт е тънък, добре структуриран. Преходният им хоризонт е добре изразен. Почвообразуващата скала обикновено е слабо изветряла, или е представена от песъкливо – глинести седименти. Почвеното разнообразие е значително. Във височина се среща преходния тип канелено – кафяви горски почви. В най – високите части на Жълти дял, където има ограничени площи широколистни гори са разпространени кафяви горски почви. В ниската част на долината на р. Върбица върху речните наноси са развити азонални алувиални почви / при високо ниво на подпочвените води/. Отличават се с лек песъчлив – глинест състав.

Почвите в района са повлияни от водна и ветрова ерозия. В миналото тук са действали големи по мащаби поройни и ерозионни процеси, но е проведена мащабна дейност за залесяване като изкуствено са създадени над 250 000 дка гори. Във водосборите на язовирите “Студен кладенец” и “Кърджали” са построени различни технически и противоерозионни съоръжения, с което са стабилизираны леглата и бреговете на по-голяма част от поройните водни течения в района. Въпреки огромните по мащаб противоерозионни залесявания и противоерозионни съоръжения, все още съществуват неукрепени поройни течения. Върху земеделските земи, разположени върху терени с по-голям наклон, действа площна ерозия, което налага непрекъснатата противоерозионна дейност.

Почвите в Общината са подходящи за производство на селскостопанска продукция, отговаряща на изискванията за екологично чисти храни, необходими за посрещане на нарастващите изисквания при предлагане на туристически услуги.

1.1.2.4. Водни ресурси

Водните ресурси на територията на Общината са значителни. Територията ѝ се отводнява от р. Арда, притоците ѝ Върбица, Боровица и Перперек. Речната мрежа се характеризира с висок воден стоеж през пролетта при топенето на снеговете и пролетно-летните дъждове. За притоците са характерни внезапни, поройни прииждания, които в някои случаи придобиват стихийен характер. Причина за това са интензивния характер на валежите, чиито извалявания достигат до 100 мм за едно денонощие и бързото разтопяване на снежната покривка.

Водосборът на р. Арда преди гр. Кърджали обхваща високопланинския релеф на Западни Родопи. По поречието на реката на територията на Общината са изградени два язовира - яз. "Кърджали" със залята площ 16 кв.км. и максимален завирен обем 532 млн. куб.м. и яз. "Студен кладенец" със залята площ 25 кв.км. и максимален завирен обем 489 млн. куб.м. Площта на двата е язовира представлява около 5 % от общата площ на Общината. Основното им предназначение е регулирането на големия и силнопроменлив отток на р. Арда по сезони.

На територията на Общината няма известни източници на минерални води, използвани за лечебни или други цели. Липсват естествени езера.

Водните ресурси на Община Кърджали, особено яз. "Кърджали" и яз. „Студен кладенец" са подходящи за развитието на туристическа, курортна и спортна дейност, свързана с големи водни басейни. Ниската надморска височина и хълмисто-ридовия характер на релефа, определят тяхната атрактивност през по-голяма част от годината.

1.1.2.5. Полезни изкопаеми

В района на Общината, обект на проучване и разработване, са находищата на нерудни минерални суровини. Открити са промишлени залежи на перлит, бентонит и зеолити, които се намират на малка дълбочина.

В Общината се намират и находища на фелдшпат, креда, слюда, варовик, пясък, чакъл и др. Все още неразработени са огромните залежи на мрамор и облицовъчни материали, като гнайс, туфи и варовици.

Открития способ за разработка на находищата нарушава ландшафтните особености на терена. Изкопите и табаните ограничават възможностите за реализация на реномирани туристически маршрути.

1.1.2.6. Поземлени ресурси

Общата площ на територията на Община Кърджали е 574 742 дка., като почти половината от нея са горски територии, а земеделските са около 40%.

Земеделските територии заемат общо 225 434 дка, като относителният им дял е по-нисък от средния за страната (58,7%).

Обработваемата земя в земеделските територии е с обща площ 119 980 дка. Най-голям дял заемат нивите – 107 977 дка (90,0% от обработваемите земи). Трайните насаждения заемат 4 297 дка площ (3,6%), ливадите – 2 885 дка (2,4%) и други обработваеми земи – 4 821 дка (4,0%).

Изградени са 16 091 дка поливни площи от държавни водоизточници /язовири/, чрез помпено подаване на водата и напояване главно чрез полустационарно дъждуване.

Земите по § 4 от Преходните и заключителни разпоредби на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи са с обща площ 4 825 дка (в

т.ч. 4 608 дка обработваеми земи), разположени в землищата на 23 населени места.

Мерите и пасищата заемат площ от 87 277 дка, като заедно с обработваемата земя те формират т.н. стопанисвана земя – общо 207 474 дка /36,1% от територията на общината/.

Горските територии с площ 276 842 дка заемат 48,2% от територията на общината, което е много по-висок процент от средния за страната /33,6/. Залесената част от горските територии, заедно с горите, създадени върху земеделски земи е 208 320 дка /36,2% от територията на Общината/. Този процент определя т.н. “лесистост на територията”, която е по-висока от средната за страната /31,7%/.

Населените места и другите урбанизирани територии заемат 30 517 дка площ (5,3% при средно за страната 5,0%).

Водните течения и водните площи са с 36 645 дка площ и заемат 6,4% от територията на Общината, което е много над средния процент за страната /1,8/.

Териториите за добив на полезни изкопаеми и депа за отпадъци /0,3%/ и териториите за техническа инфраструктура /0,6%/, са с най-малък относителен дял /колкото средните стойности за страната/.

1.1.3. Биологично разнообразие .

Растителните видове се характеризират със силно изразно средиземноморско влияние. Преобладаващият биологичен тип е типът на листопадната дървесна растителност, с южни видове в своя състав на субсредиземноморски съобщества от храсталаци. Влиянието на Южното географско положение се проявява и чрез наличието на вечнозелени склерофилни храсталаци. В региона са преобладаващи иглолистните гори, създадени чрез залесяване през шестдесетте и седемдесетте години на миналия век. Иглолистните екосистеми променят основно ландшафта на общината и оптимизират околната среда, убежище са на много видове от флората и фауната на България и са предпоставка за развитието на туризъм.

В широколистните гори живеят много южноевропейски фаунистични видове като преобладава броят на видовете рептилии.

Между птиците също са характерни типични средиземноморски видове, представени главно от живущите в степите и в храсталаци видове.

Много средиземноморски под видове на европейските видове животни са изменили начина на живот, а някои дори и морфологичните си признаци.

Районът на Общината е със специфична флора и фауна, с представители на няколко фитогеографски и зоогеографски зони, с редки и изчезващи видове, включени в Червената книга на България, ендемити и реликти и голямо разнообразие от ценни лечебни растения.

В Червената книга на България са включени растенията Седефче (при с.Солище); Сераделово клеоме в района на с. Звезделина – едно от най-

редките и най-интересни растения в България; Ромелийски трахелиум (северно от с.Звезден) – балкански ендемит, среща се много рядко и е едно от най-чудноватите растения на българската флора; красивата папрат “Венерин косъм” (по бреговете на “Кьош дере”, в района на с.Резбарци) – това е третото находище за страната.

Други редки видове растения са: ”Биберщайнов мразовец”, Родопски силивряк, Южно лале, Родопска горска майка, Скален лопен, Веленовскиев дебелец, Поречолистен лопен. Повсеместно се срещат ценни лечебни растения – беладона, риган, мащерка и др.

В Общината се наблюдава намаляване на биологичното разнообразие в резултат на антропогенно въздействие. Въпреки обявяването на много растения за защитени и други включени в Червената книга на България, броят им непрекъснато намалява.

В района са представени две зоогеографски области – Северна и Средиземноморска, което обуславя изключителното разнообразие на животински видове. Наред с типичните северни зоогеографски видове се срещат и средиземноморски – чакал, орфеево коприварче, белочела сврачка, червенокръста лястовица и др.

Тук се срещат единствените в света, сляп пещерен бръмбар и паяк (*Centromerus milleri*). Други защитени видове са: каспийска блатна костенурка, змиегушер, змия червейница, смок мишкар, златка, пъстър пор, мишевиден сънливец.

Особено интересна е орнитофауната в района. По-редки видове птици, срещани тук, са: скално врабче, орфеево коприварче, син скален дрозд.

Във високите скали край с. Гняздово гнездат няколко двойки черни щъркели, включени в Червената книга на България в категория застрашени.

1.1.4 Особенности на социално икономическото развитие

1.1.4.1 Човешки ресурси

1.1.4.1.1. Брой, движение и структура на населението

По данни на Общинския план за развитие /ОПР/, населението на Община Кърджали наброява 69 274 д. (2003 г.). Формира се тенденция на демографско намаление.

В демографското развитие на центъра на Общината - град Кърджали, не се наблюдават големи изменения. За годините 1998-2003 г. броят на населението на града е в границите 45-46 хил.д. За селското население през периода се наблюдава процес на намаление, който напоследък затихва.

Контингентите в трудоспособна възраст са с висок дял, което е благоприятен фактор за социално-икономическото развитие на Общината. По населени места се наблюдават някои различия в структурата на населението по възрастови групи. Със сравнително по-неблагоприятна структура са част от много малките населени места с население под 100 д., докато центровете на кметства и населените места в близост до град Кърджали се

характеризират с нормална структура и съотношение между отделните възрастови групи.

Фертилните контингенти в общината са с висок дял (26,7% за 2003 г.) и са предпоставка за разширено възпроизводство. За периода 1998-2003 г. техният брой намалява от 21,5 хил.д. на 18,5 хил.д. /500 д. средногодишно/, в резултат предимно на миграции. Независимо от това намаление, числеността и структурата на фертилните контингенти са потенциал за положителното възпроизводство на населението в Общината.

Структурата на населението по пол за Община Кърджали е сходна с тази на областта и страната. На 100 мъже се падат 105 жени. За град Кърджали стойността на показателя е 108 жени на 100 мъже. За разглеждания период не са настъпили съществени изменения в тази демографска структура.

Коефициентът на смъртност е по-висок при селското население (12,1‰ по ОПР), отколкото при градското (10,3‰). Детската смъртност в Община Кърджали се характеризира с колебливост. По ОПР коефициентът на детска смъртност е 17,3‰ – над средния за страната (12,3‰), като е по-висок в селата на Общината.

Естественият прираст зависи от равнищата на раждаемостта и смъртността. Прирастът в Община Кърджали през последните години се движи в диапазона +/- 1,5‰. През 2003 г. неговата стойност е -0,9‰ (фиг.3). В град Кърджали естественият прираст е -0,1‰, а в селата на Общината - -2,6‰. За Областта коефициентът на естествен прираст е сходен с този за Общината. На национално ниво (средно за страната) прирастът на населението е с много по-неблагоприятни характеристики.

През 2003 г. в Общината са осъществени 1039 заселвания и 1398 изселвания. Механичният прираст е отрицателен (359 д.) (табл.5). В сравнение с предходни години механичното движение на населението на общината е по-слабо изразено. Разпределението на населението на Община Кърджали по етнически групи, по данни от преброяванията показва, че от българската етническа група се самоопределят 43,3% от общото население на Общината (2001 г.), от турската етническа група - 54,7%, от ромската – 0,6%. За периода 1992-2001 г. се наблюдава абсолютно намаление на населението от всички етноси. Основните вероизповедания са мюсюлманското и източно-православното християнство.

Демографските проблеми на Община Кърджали са свързани с цялостното ѝ социално-икономическо развитие. Характерни за Общината са миграцията на общото население и по-ниското образователно равнище на селското население.

1.1.4.1.2. Образование

Важна характеристика на населението е образователното равнище. За периода между последните две преброявания (1992-2001 г.) е налице абсолютно и относително нарастване на лицата с висше, полувисше и средно

образование в Общината. Наблюдаваната тенденция на нарастване на високообразованите лица е най-ясно изразена при населението с висше и средно образование. Преобладаващата част от лицата с високо образователно равнище са в центъра на общината/и областта – гр. Кърджали. В селата най-голям е дялът на населението с основно образование. Неграмотните лица се увеличават незначително (от 362 д. през 1992 г. на 392 д. през 2001 г.). Образователното равнище на населението на Община Кърджали е по-ниско от средните относителни стойности за страната, но по-високо от средните стойности за областта. Населението с високо образователно равнище е съсредоточено в град Кърджали, където възможностите за намиране на работа, получаване на образование и условията на живот са по-добри в сравнение с останалите населени места в Общината.

Тенденциите в развитието на населението са: стабилизиране на общия брой, повишаване на образователното равнище, формиране на благоприятен възпроизводствен потенциал. Община Кърджали разполага с достатъчна мрежа от учебни заведения, с оптимална за досегашните потребности структура за общо образование, професионална подготовка и получаване на висша образователна степен.

В общината има 50 детски градини, от които 24 целодневни (ЦДГ) и 26 полудневни (ПДГ). Физическото състояние на фонда по експертна оценка е задоволително, като само 5 се нуждаят от основен ремонт.

През ОНР в Общината функционират общо 41 училища. Общински са 33 училища, от които 1 начално, 26 основни, 5 средни общообразователни и 1 езикова гимназия. Държавни са 8 училища, от които 7 професионални гимназии и 1 специално училище - интернат. Коефициентите на записване за начално (100%) и основно образование (98 %) са изключително високи.

Общинските училища по ОНР са 33.

Преподавателите в по-голямата си част са с висше образование. Чуждо езиковото обучение е широко застъпено, като 91.8 % от учениците изучават по 1 чужд език и 70.8 % изучават 2 чужди езика. Материалната база осигурява възможност за нормален учебен процес, но има нужда от подобряване.

Физическото състояние на сградите в преобладаващите случаи е добро.

Държавните училища са 8, от които 7 професионални гимназии предлагат професионална подготовка в широк диапазон от специалности с преподаване по: икономика, строителство, селско и горско стопанство, машиностроене, електротехника и електроника, машиностроене, туризъм, облекло и дизайн.

Филиалът на Пловдивския университет “Паисий Хилендарски” в гр. Кърджали е наследник на Полувисшия педагогически институт “Любен Каравелов”, открит през 1960 г. Тук се подготвят учители по хибридни специалности – Български език и чужд език (английски, немски, френски, руски, турски); Български език и история; История и география; Физика и

математика; Биология и химия; Предучилищна и начална училищна педагогика, Теология и Тюркология. Дублетният характер на специалностите дава възможност за по-широка реализация на младите учители.

Филиалът дава квалификация на възпитаниците си и по допълнителни специализации – музика, изобразително изкуство, труд и техника и физическо възпитание.

От 2004/2005 г. в Кърджали има филиал на Международния славянски институт – гр. Москва, които приема студенти за дистанционно (задочно) обучение по икономически и педагогически специалности.

Колежът по минно дело – Кърджали е звено в Минно-геоложкия университет “Св. Иван Рилски”, София.

1.1.4.1.3. Здравеопазване и социални грижи

Здравеопазването в Общината е осигурено от добре развита мрежа на болнична и доболнична помощ. Статистическата задоволеност към 31.12.2004 г. с болнични легла (127/10000 д.) и лекари (457/ човек) е добра.

Болничната помощ е представена от Многопрофилна болница за активно лечение, разполагаща с 350 легла и 99 лекари, Държавна психиатрична болница с 320 легла и 19 лекари и Областен диспансер по пневмофтизиатрични заболявания с 60 легла и 10 лекари.

До болничното обслужване се осъществява от 45 лекарски практики (28 в града и 17 в селата), 39 стоматологични практики, медицински център, стоматологичен център, диагностично-консултативен център и селски лечебно-профилактични заведения.

Социални грижи

В град Кърджали има един Дом за стари хора с 27 места, в който е разкрит дневен център. Домът не отговаря на нуждите на общината, има нужда от цялостна реконструкция на сградата.

В домашен социален патронаж са обхванати 120 души, а в обществена трапезария – 60-70 души.

Основни проблеми при здравеопазването се очертават материално техническата база, спешната медицинска помощ и детското здравеопазване.

1.1.4.1.4. Култура

На територията на Община Кърджали функционират Драматично кукления театър “Димитър Димов” /помещава се в две сгради със зрителни зали със 100 и 500 места, материалната база е в добро техническо състояние/ и Държавен музикално – драматичен театър “Кадрие Литифова”, помещаващ се в сградата на ДКТ “Димитър Димов”. Театралните институции се радват на почти 100 % посещаемост при представления, което не е характерно за другите общини в страната.

Регионалният исторически музей се помещава в триетажна, специално реконструирана за музейна дейност сграда на бивше училище. Занимава се с проучване, съхранение и популяризиране на материалната култура на населението в региона. Работи за разкриване, реставрация и консервация на археологически обекти в Общината и свързаната с тях научна дейност.

Общинската художествена галерия “Станка Димитрова“ се помещава в самостоятелна двуетажна сграда и разполага в своя фонд с една от най-богатите колекции от картини на класически и съвременни български и чуждестранни художници, а Регионалната библиотека “Н.Й. Вапцаров” обслужва населението от региона и ръководи методически работата на читалищните библиотеки.

На територията на Общината функционират 24 читалища, като най-значимото и най-старо читалище, основано още през 1913 г., е Народно читалище “Обединение” в гр. Кърджали. През 2000 г. читалището печели конкурса за регионален център за работа по проект “Читалища”, по програма на ООН за развитие на Южна България. От пролетта на 2004 г. читалището става част от Световната програма за обучение по компютърни мрежи и придобива статут на Регионална CISKO академия. В края на януари 2005 г. е връчен сертификат на първите студенти, завършили обучението си по програмата “Мрежова академия” на CISKO. Значителни успехи в читалищното дело и особено в развитието и популяризирането на фолклорното богатство на турския етнос в Общината, бележи Народно читалище “Юмер Лютфи” в гр.Кърджали. Фолклорният ансамбъл при читалището със своите изяви показва, че е един от най-добрите в страната, доказателство за което са многобройните покани за участие в национални, правителствени и международни прояви.

Общинският център за култура и младежки дейности се помещава в сграда, построена за Дом на културата през 50-те г. на миналия век. Разполага със зрителна зала с 330 места, репетиционни и други помещения. Към центъра е включена и сградата на бившия младежки дом.

Културният продукт на културните институции е със широк диапазон на действие и би задоволил и най-взискателния естетически вкус. Добър атестат за това са ежегодно провежданите международни фестивали “Перперикон” и “Балкански турски фолклор” в Кърджали.

Международно културно сътрудничество

Община Кърджали поддържа културни отношения със съседни страни, както и със страни от Европа и Северна Америка. Традиционни са вече връзките с общините от съседна Гърция - Филипи, Пиерион, Суфлу и Комотини, изразяващи се в гостуване на танцови състави, спортни мероприятия и др.

От район Гаази Осман паша в Истанбул, където живеят много изселници от Кърджалийския регион, има декларирано намерение да

създадат в град Кърджали филиал на Истанбулския университет със специалности в сферата на светското образование.

Добра практика е останала от връзките с град Елхард в САЩ – създаден е център за обучение на лица с различна степен на инвалидност. В сградата на Регионарна библиотека “Н.Й. Вапцаров”, при минимални такси, те получават компютърна грамотност.

От октомври 2004 г. град Кърджали е побратимен с град Владимир, Русия, като побратимяването се изразява не само в културната сфера.

1.1.4.1.5. Спорт

В Община Кърджали съществуват богати спортни традиции. Спортните обекти и съоръжения - стадионите “Дружба” и “Горубсо”; Комплекс “Арпезос” /със спортни зали “Арпезос 1” и “Арпезос 2” и открит и закрит плувен басейн/, 3 тенис кортове и спортна площадка “Арена Спартак” са съсредоточени в центъра на Общината, с различно състояние на сградния фонд и съоръженията. Закритата спортна зала за борба в с. Стремци е в добро състояние за тренировки и състезания след направен основен ремонт през 2004 г.

Като цяло спортните обекти и съоръжения на територията на Общината се нуждаят от финансови средства за поддържане и ремонт. За целта са възможни следните варианти:

- ремонтите на спортните обекти и съоръженията да се включат в списъка за ремонти на общинската собственост поетапно;
- част от обектите да се предложат на концесия на подходящи клиенти.

1.1.4.1.6. Икономическа активност

Община Кърджали е важен икономически център в Южен централен район и опорен център на Областта. По ОПР тя попада в групата на средно развитите общини. Икономическото развитие на Общината, измерено с показателя приходи от продажба на човек, е два пъти по-ниско от средния размер за страната, и с параметри, близки до общините Хасково, Смолян и Рудозем в Южен централен район за планиране.

Секторната структура на наетите лица показва приблизително равен дял на заетостта в индустрията и услугите и много нисък (1%) в селското стопанство, което вероятно е поради слабото използване на наеман труд в аграрния сектор и предимно семейната заетост в отрасъла (повсеместната заетост в тютюнопроизводството). Трябва да се има предвид обаче, че значението на селското стопанство в заетостта е много по-голямо, тъй като голяма част от производителите не са регистрирани по Търговския закон и почти не използва наеман труд. Според някои оценки на общинската администрация над 90% от населението в работоспособна възраст в селата на общината се занимава със селско стопанство.

Преработващата промишленост има водещо място в икономическата структура на общината. Тя е с най-висок дял в нетните приходи от продажба и ангажира 39% от всички наети в общината.

На второ място с 25% от нетните приходи от продажба се нарежда отрасъл “Търговия и ремонт”, в него са наети 10 % от общо наетите лица. На трето място са строителството /7% от нетните приходи и 5% от наетите/ и транспортът /5% от наетите/. На следващо място с 6% от приходите се нарежда добивната промишленост, като в нея са заети едва 3% от наетите лица.

Характерно за отрасловата структура на Общината е натрупването на депресивни отрасли (добивна, текстилна и шивашка промишленост, тютюн и др.), които се характеризират със слаб растеж, дори със спад в определени години в периода 1999-2004 г., но са важен фактор на заетост.

Броят на наетите лица бележи лек ръст от 1999 г. Този ръст е най-висок в сферата на услугите в отраслите “Търговия и ремонт” и “Хотели и ресторанти”, съответно 35 и 48 %. Сравнително голямо увеличение се забелязва и в сферата на Държавното управление и общественото осигуряване (с 25 % повече наети спрямо 2001 г.), което би следвало да подобри капацитета на обслужване в общината. Най-голям спад при наетите лица се забелязва в първичния сектор - селско стопанство и добивна промишленост съответно с 40 и 20 % за периода 2001-2003 г.

Частният сектор постоянно увеличава своя дял и достига 62% от наетите лица. По ОПР неговият дял е почти 100 % в секторите Търговия, ремонт и техническо обслужване и Добивна промишленост. Над 90 % са наетите в частния сектор и в строителството и преработващата промишленост, хотели и ресторанти.

Преобладаващият брой фирми в общината са микрофирми /92.6%/. Големите фирми по ОПР са 13, от които 9 – в преработващата и 2 в добивната промишленост. Над 98% от активните нефинансови и небюджетни предприятия в общината са малки до 50 човека и микро фирми (98.2%), което характеризира общинската икономика като нискоефективна, доколкото тези фирми са с много ниска добавена стойност. Малкият и среден бизнес е резултат от протичащите процеси на структурната реформа и средство за намаляване на безработицата. Сериозен недостатък на дейността му, който се оформя, като негова устойчива черта, е липсата на предприемачески опит, на квалифициран персонал в областта на икономиката и управлението, и на свеж ресурс на инвестиции в производството. Липсват “изтеглящи връзки” от големи предприятия към малки предприятия, които да осигурят устойчивост и растеж на икономиката в Общината. Ефективността и динамиката на основните икономически показатели на МСП са под силно влияние на местната икономика, поради наличието на тясна връзка с местния пазар, уменията и опита на трудоспособното население.

Равнището на предлаганите бизнес услуги в Общината е незадоволително, независимо че се наблюдава ръст през последните години. Наетите лица в бизнес услугите в Общината по ОПР са 65,82 на 10000 жители, при 47,08 на 10 000 жители за областта и 183 на 10 000 за страната. В Общината има изградена определена инфраструктура, подкрепяща развитието на бизнеса: Кърджалийска търговско-промишлена палата /ТПП/, Българска Стопанска Камара – Индустриална стопанска асоциация /БСК-ИСА/ - гр. Кърджали; Агенция за регионално икономическо развитие и инвестиции/АРИРИ/- Кърджали.

Икономически активните лица по ОПР в Общината са 34 734 д. Коефициентът на икономическа активност (съотношение между икономически активните лица и населението на 15 и повече навършени години) за Община Кърджали е 58,5%, по-висок от средния за страната (53,8%), Южния централен район за планиране (53,9%) и Област Кърджали (48,5%). Възрастовата структура на населението оказва голямо влияние върху изменението на броя и дела на икономически активното население.

Работната сила на Община Кърджали през 2003 г. наброява 21,7 хил.д. (заети и безработни). Заетостта на населението от Общината се формира главно от нейния център.

По ОПР през последните години броят на наетите лица не се изменя съществено. Наблюдава се намаление на наетите в първичния сектор.

Динамиката в средногодишното равнище на безработицата за периода 1999-2004 г. на Общината показва неравномерност. За 1999–2000 г. равнището на безработицата нараства от 10,26% на 11,47%. За 2002-2003 г. нивото на безработица се запазва около 10,85%. Към 30.11.2004 г. безработицата в общината е 9,91%. В сравнение със средното равнище на безработица за страната и областта, в Община Кърджали то е по-ниско в продължение на целия петгодишен период. Регистрираните безработни в общината през 2004 г. (30.11) са 3441. Делът на младите хора (до 29 г.) е 26,4%, (по-висок от средната стойност на показателя за областта – 21,7% и близък до този за страната – 26,0%). Продължително безработните лица (с регистрация над 1 година) са 48,7% (58,0% за областта, 53,8% за страната). Делът на безработните жени е по-висок от този на мъжете (59,6% от безработните лица са жени). 6,4% от всички безработни в общината са с висше образование. С ниско образователно равнище са близо 2/3 (65,0%) от всички безработни в общината. Високият дял на безработните с основно и по-ниско образование до голяма степен съвпада с този на безработните без квалификация (68,8%), на които възможностите за намиране на работа са по-ограничени. Високата безработица сред лицата със средно образование (28,6% от всички безработни) се обуславя предимно от преструктурирането на икономическите дейности. Броят на безработните за едно свободно работно място в общината е 13 (колкото средното за страната – 13 и сходно с това за областта – 14).

Тенденциите в развитието на заетостта и безработицата не показват съществени изменения през последните години. Наблюдава се запазване броя на заетите лица и равнището на безработица.

1.1.4.2. Инфраструктурата

1.1.4.2.1 Транспортна инфраструктура

Община Кърджали е разположена на трасето на един от петте Общоевропейски транспортни коридора, преминаващи през България/ ОЕТК/ № 9 Хелзинки – Санкт Петербург – Москва/Псков – Киев – Любашевка – Кишинев – Букурещ – Русе – Димитровград – проход Маказа – Александропулис.

В национален план Общината се обслужва от републиканската пътна мрежа посредством първокласния път I-5 Русе-Бяла-В.Търново-Ст.Загора-Хасково-Кърджали-Маказа, който формира направлението на ОЕТК № 9 на територията на Р България. В северна посока, към вътрешността на страната връзките са интензивни, но на юг пътят все още е “тупиков” и провежда по-скоро вътрешно регионални потоци. Отсъствието на ГКПП Маказа и състоянието на пътя на юг от Кърджали фактически прекъсва ОЕТК № 9 в тази част на страната и разстоянието от 55 км до границата с Р Гърция все още е “непреодолимо”. Задължително е и изграждане на околновръстен път на град Кърджали, който да провежда очакваните интензивни транзитни потоци.

Във вътрешнорегионален план Община Кърджали се обслужва от два третокласни пътя, които осигуряват връзки със съседните общини Хасково и Ардино и в същото време - връзки със съседни области /Хасково и Смолян/. Пътят III-507 “Кърджали-Чифлик-Мост-Манастир” свързва северните части на Общината с общинския център и се явява втора връзка /освен I-5/ с област Хасково, а пътят III-865 “пк Стояново-Ардино-Бойно-Кърджали” е връзка със съседната Община Ардино /респ. Област Смолян/. И двата пътя са в сравнително добро състояние. От общата им дължина 42,5 км, в лошо състояние са около 6 км. По-тревожно е състоянието на прекатегоризирани третокласни пътища III-5009; III-5071; III-5072 и III-8653, които в по-голямата си част са в лошо, или в най-добрия случай, средно състояние и трудно изпълняват ролята си на гръбнак на пътната мрежа по направленията към съседните общини Черноочене, Стамболово и Ардино, осъществявайки връзка между по-важните опорни центрове в общината. Общата им дължина на територията на общината е 53,5 км, от които около половината са в лошо състояние. В таблицата по-долу е систематизирана информацията за пътищата от републиканската пътна мрежа, обслужващи Общината:

Клас и №	Наименование на пътя	Дължина (км)	Състояние на настилката (км)		
			добро	средно	лошо
			о	о	о

I-5	Хс-Черноочене-Кж-Маказа	15,4	7,3	8,1	0,0
III-507	Кж-Чифлик-Мост-Манастир	26,2	12,7	9,1	4,4
III-865	п.к.Стояново-Ардино-Бойно-Кж	16,3	14,3	0,5	1,5
III-5009	/Конуш-Черноочене/-Бели пласт-Стремци	21,7	2,7	10,3	8,1
III-5071	Чифлик-Стремци-Черноочене	13,1	1,2	7,5	4,4
III-5072	/Чифлик-Мост/-Перперек-Миладиново-Рудина	16,6	0,7	7,5	8,4
III-8653	Кобияне-Брезен-Боровица-Китница	2,7	0	0	2,7
Общо III кл.	Третокласна пътна мрежа	96,6	31,6	34,9	29,5
Общо	Републиканска пътна мрежа	111,4	38,9	43,0	29,5

Дисперсният характер на селищната мрежа е наложил изграждането на много местни пътища, свързващи отделните населени места. Общата дължина на общинската пътна мрежа е 240,4 км, чието състояние като цяло е незадоволително. Най-масово е нарушението на асфалтобетонната настилка и затрупани отводнителни канавки, което води до верижно развитие на разрушителните процеси, особено след наводненията през зимния сезон. Състоянието на местната пътна мрежа е проблем за повечето общини, но за Община Кърджали е от особена важност, тъй като тя представлява около 70% от общата пътна мрежа /републиканска плюс местна/. Като се отчете факта, че от републиканската пътна мрежа 85% са третокласни /от които половината прекатегоризирани четвъртокласни/ пътища, проблемът с пътната инфраструктура в общината е очебиен.

На фона на проблемите с пътната мрежа, обслужването с автобусен транспорт е добре организирано, поето от частни фирми. От Кърджали за страната ежедневно тръгват 30 автобуса по основни направления Хасково /10 курса/, Пловдив и София /по 5 бр./. До Смолян и други селища от областта курсовете са 4 бр., до Варна - 3 бр., до Ст. Загора - 1 бр. Най-далечните връзки са до Плевен - 1бр. и до Ахтопол-1бр.

В рамките на Областта Община Кърджали има връзки с другите общини с 30 курса дневно. Най-интензивни са връзките с Момчилград /12 бр./ и Джебел /8 бр./. До Ардино се движат 5 автобуса дневно, а до Крумовград - 3бр. С Община Кирково връзките са два пъти дневно.

Поради големия брой населени места в Общината, автобусните връзки между тях са организирани по 29 линии с дължина повече от 1000 км /двупосочно/, с над 80 курса дневно, което осигурява сравнително добра комуникация помежду им.

Градски транспорт има само в гр. Кърджали, а таксиметров превоз и в някои големи села на общината. Повечето от големите предприятия разполагат със собствени автобуси за превозването на работниците, а общината организира специализирани превози на учениците и учителите на територията си.

Като територия без граничен преход с жп транспорт, Област Кърджали е с тупиково обслужване от една жп. линия. Областта и Общината се обслужват от IV главна жп. линия Русе-Кърджали-Подкова. От общо 62 км за Областта, през Общината минават 26 км. Линията е единична, не електрифицирана с незначителен пътнически и товарен поток.

1.1.4.2.2. Води и канализация

Водоснабдяване

Град Кърджали и 22 села от Общината се водоснабдяват от язовир Боровица, разположен на територията на съседната Община Черноочене. Добри питейни качества на подаваната вода осигурява /за около 70% от населението/ изградената пречиствателна станция за питейни води ПСПВ към хидрокомплекс Боровица, която е в експлоатация от 1990 г. Дисперсният характер на селищната мрежа е наложил изграждане на множество водохващания и съоръжения. Водоснабдяването на другите села от общината се осигурява от повърхностни и подпочвени води посредством 9 каптажа, 3 дренажа, 6 шахтови и един тръбен кладенци и 16 помпени станции. Общата дължина на изградената водопроводна мрежа в община Кърджали е 288 км, от които половината са външни водопроводи. Сериозен проблем е амортизацията на водопроводната мрежа, изградена от азбесто-циментови тръби. Честите аварии са причина за сериозни загуби на вода и лошо качество на услугата.

Въпреки сравнително добрата водоснабденост, в редица селища се изпитва сериозен недостиг на вода, особено в летния период. Централно водоснабдените селища са 63 броя /90% от населението в общината/, от които на сезонен режим са селищата, които се водоснабдяват от водоснабдителните групи по поречието на р.Перперешка, водоснабдителна група Стремци, водоснабдителна група Горна Крепост и водоснабдителна група Перперек /около 10% от населението/. За подобряване на водоснабдяването им се предвижда изграждане на водоснабдителна група Мост-Бащино.

Частично водоснабдени са 29 населени места /25%/, в които живее 7% от населението, а останалите 23 селища /20%/ с 3% от общото население, са централно неводоснабдени. Тяхното водоснабдяване се предвижда след изграждане на водоснабдителните групи Кърджали-север и Кърджали-североизток.

Канализация

Канализационна система има изградена само в град Кърджали и то не във всички квартали, като обхванатото население е около 60%. Пречиствателна станция за отпадни води ПСОВ липсва.

Канализационната система е смесена – за дъждовни и отпадни води, с обща дължина 80 км, 60% от която е изградена преди повече от 35 години. Канализационната мрежа от бетонови тръби на циментова замазка е в лошо състояние и проектирането и изграждането на такива трябва да се преустанови.

Проблем е отсъствието на канализация в кварталите Гледка, Боровец, Прилепци и крайградските села, разположени на по-висока кота от град Кърджали.

Сериозен проблем е и липсата на ПСОВ и колектори към нея.

1.1.4.2.3. Телекомуникации

Община Кърджали, в последните години, навакхва изоставането в изграждането на стационарни тел. постове и вече има сравнително добри показатели, като цифровизацията на селищните съобщения към 2006г. е 90%.

До всички крайни АТЦ в общината е осигурен цифров телефонен пренос, с което степента на цифровизация на междуселищните връзки достига 100%, а абонатите им могат да ползват качествен достъп до Интернет.

Територията на Общината е почти изцяло покрита от трите мобилни телефонни оператора.

Налагащата се напоследък мобилна телефонизация на населението до голяма степен компенсира някои от недостатъците на стационарната телефонна мрежа.

1.1.4.2.4. Енергийна инфраструктура

Общината получава захранване с електроенергия посредством четири трансформаторни подстанции 110/20 kW в град Кърджали, данни за които са посочени в следващата таблица:

Четири електропровода с работно напрежение 110 kW свързват подстанциите на Община Кърджали с подстанциите, захранващи съседните общини – Хасково, Момчилград и Ардино, а също и с ВЕЦ “Ст. Кладенец”, изградена на едноименния язовир.

Всяко от населените места в общината се захранва чрез електроразпределителната мрежа СН, която е добре развита и обхваща всички населени места. За целта са изградени 392 броя трансформаторни постове с обща инсталирана мощност 133 mW.

Електроенергийната мрежа в Общината е много добре развита и оразмерявана за товари, по-големи от настоящите като има възможност за

допълнително натоварване, при необходимост. Състоянието в общи линии е добро, като най-често се налагат ремонти на мрежата в селата и кабели 20 kW в град Кърджали.

В град Кърджали няма централно топлоснабдяване. Общинските обекти /административни сгради, училища и детски градини/ се отопляват с местни отоплителните инсталации, като често използваните котли са морално и физически остарели, а инсталациите са амортизирани. Това прави актуален въпросът за газоснабдяването на града и в общината са правени предварителни проучвания в тази посока. Разработва се идеен проект за газоснабдяване на град Кърджали. Най-близката точка от националната газопреносна мрежа /ГРС Хасково/ се намира на около 60 км и бъдещият инвеститор освен газоразпределителната мрежа в града ще трябва да изгради и газопровод с високо налягане до Кърджали.

1.1.4.2.5. Населени места и селищни образувания

Днешната структура на селищната мрежа в Община Кърджали е формирана след продължително историческо развитие, което води началото си от средните векове. Точното време на основаването на гр. Кърджали не е установено, но се приема, че градът се е зародил в края на XIV в. и носи името на уважавания тогавашен пълководец Кърджа Али.

Съвременно състояние на селищната мрежа

Населените места в Община Кърджали са представени от един град и 117 села. Градът Кърджали се е развивал демографски и пространствено с различна интензивност. От 1934 г. до 1946 г. той има стабилно развитие и бележи леко нарастване от 9 до 12 хил. жители в резултат на естествения прираст на населението. В следвоенния период градът показва, характерното за всички градове от тази категория, бурно демографско нарастване. Населението се увеличава почти пет пъти и през 1985 г. достига почти 56 хил. жители. Това се дължи на индустриалното развитие на града и на механичен прираст на население от селата. До началото на прехода градът губи почти 20% от населението си (в резултат на масовото изселване към Р Турция) и при преброяването през 1992 г. той вече наброява 45 793 жители. След 1992 г. населението се стабилизира и по данни на НСИ към 2003 г. е 45 593 жители.

За разлика от други райони на страната, населението на селата след войната нараства със стабилни темпове и от близо 36,7 хил. жители през 1946 г. достига 50 хил. през пиковата 1985 г. Аналогично на града, населението на селата рязко намалява и през 1992 г. е около 30,3 хил. жители. В периода на прехода се наблюдава трайна тенденция на намаляване (със средногодишен темп от 2,2%) и през 2003 г. селското население е 23,7 хил.

Горната картина показва, че урбанизационните процеси в Община Кърджали са следвали, в общи линии тези в страната, но съдържат няколко важни специфични особености: За разлика от страната, селското население в Община Кърджали се е увеличавало до 1985 г. (с малко изключение в периода 1965-1975 г., когато временно намалява с около 6%); Средногодишните темпове на намаляване на селското население в периода 1992-2001 г. са почти два пъти по-високи от тези за страната; Урбанизационните процеси в края на 80-те са силно повлияни от политически фактори; Социално-икономическите сътресения в периода на преход се отразяват много по-силно в селските райони на общината; Градът е претърпял прекалено бурно развитие в периода до 1885 г. За 50 години (1934-1985) гр.Кърджали е нараснал повече от 6 пъти (от 9 хил. на 56 хил.).

Може да се твърди, че селищната мрежа на Община Кърджали е сравнително добре балансирана. Към 2001 г. 65% от населението на Общината е концентрирано в града. За сравнение градското население (степената на урбанизация) в страната е 69%. Това показва, че в Общината има добре развита мрежа от селски населени места. Според броя на населението си (45 593 жители през 2003 г.), град Кърджали попада в категорията “среден град” (над 30 000 жители). Само едно от селата (с. Глухар – 1003 жители) попада в категорията “средни села” и то е близо до долната граница от 1000 жители. В групата “малки” (200-1000 жители) попадат 46 села. Преобладаващата група от 70 села е в категорията “много малки”, т.е. с население под 200 жители. Само в 19 села от тази група има над 100 човека. Други 16 села са с 10-50 жители, а в 2 села вече не живее никой. Ако се наложат сегашните темпове на намаляване, в близките 10 години още 30 села/махали са застрашени от подобна съдба.

Поминък, социални услуги и инфраструктура са ключовите фактори за задържане на процесите на обезлюдяване. Те са и необходимите инструменти за въздействие върху урбанизационните процеси в Общината. Подобно на други планински и полупланински райони, където периферията на селищната мрежа загива, реалистичната цел би била не “съживяване на всяка цена”, а забавяне на обезлюдяването чрез създаване на вторични опорни центрове (в прилежащи “живи” села) и алтернативен поминък, като се развиват различни форми на туризъм в района.

Град Кърджали е единственото населено място в Общината, осигурено с нов общ устройствен план (макар и в процес на одобряване). По-големите села на Общината имат действащи подробни устройствени планове (ЗРП или ЗП), но вече са остарели и не осигуряват устройствени възможности за съвременен развитие. Дори в селата от градското ядро, където има осигуреност с регулационни планове, регулацията не е проведена, което възпрепятства изграждането на съвременна инфраструктура и осигуряването на комунални услуги (в частност - сметосъбиране). За много от селата няма дори кадастрални планове.

Вследствие промените в общественно-икономическите условия, законовата и нормативна уредба, са налице обективни потребности за привеждане на съществуващата кадастрална основа на земеделския и горски фонд и урбанизираните територии, в съответствие с новите изисквания за изготвяне на единна кадастрална карта.

1.1.4.2.6. Екологически условия

Въздух

Замърсяването на атмосферния въздух в Община Кърджали с прах, тежки метали - олово и кадмий, серни окиси и въглеродороди е резултат от комбинираното въздействие на няколко основни източника: "ОЦК" АД, "Бентонит" АД, хвостохранилището на "Горубсо-Кърджали" АД, автомобилния транспорт и горивните инсталации за технологични нужди и отопление. Изследванията показват, че районът на град Кърджали и селата в радиус от 5 км около ОЦК представлява общ замърсен въздушен басейн.

Данните за периода 1990-2002 г. показват, че стойностите на емисиите от прах, серен диоксид, олово и кадмий от промишлените предприятия ОЦК – Кърджали и "Бентонит" АД са над нормите за допустими емисии. През 2003 г. в гр. Кърджали в 18 % от дните с измервания средноденонощните стойности на кадмий превишават нормата от 2 до 16 пъти; средноденонощните стойности на олово също надвишават допустимите стойности. Средногодишните стойности на кадмий в атмосферния въздух достигат до 6 пъти над средногодишната норма, въпреки силно намаленото производство на олово за този период.

Друг източник на замърсяване на атмосферния въздух е хвостохранилището на "Горубсо-Кърджали" АД, където годишно се депонират 65 000 куб.м (91 000 т.) твърд отпадък. Общото количество депониран твърд отпадък възлиза на около 5,5 млн.куб.м., или 7,7 млн.т. Това е най-значимия източник на замърсяване с неорганизираните емисии на прах, съдържащ тежки метали. Причина за това е фактът, че само около 60% от повърхността на хвостохранилището е под водно огледало, а останалата част и откосите на основната стена са сухи. За предотвратяване запрашване на въздуха с хвост е предвидено овлажняване с оросителна инсталация. От необходимите 20 оросителя са налични само 5 и инсталацията не работи. Различните фракции на дребни агрегати на хвоста лесно се отвяват от вятъра.

Проблемът се задълбочава още повече от факта, че не е спазена необходимата хигиенно-защитната зона от 3000 м за хвостохранилището. Най-засегнати от замърсяването на въздуха с емисии на прах, съдържащ тежки метали, са селищата на разстояние от 100 до 2700 м от хранилището – селата Вишеград и Островица и кварталите на гр. Кърджали Горна Гледка, Гледка, Веселчане и част от кварталите Център и Студен кладенец, с общо население над 8000 д.

Една от причините за занижено качество на въздуха в Община Кърджали е и замърсяването от автомобилния транспорт. Емитират се замърсители с висока токсичност – оловни аерозоли, въглероден диоксид, серен диоксид, азотни оксиди, амоняк и обща запрашаемост. Разрастването на автомобилните потоци, остаряването и износването на голяма част от моторните превозни средства представляват неблагоприятна перспектива за влошаване на екологическите характеристики на въздуха в прилежащите на пътните артерии райони.

Пароцентралите и отоплението за битови нужди са източник на замърсяване с прах, сажди, серни и азотни окиси. При серния двуокис се наблюдава завишение на стойностите през зимните месеци. Тогава към фоновото замърсяване от дейността на "ОЦК" АД се прибавя и замърсяването от горивни инсталации за отопление, използващи мазут с високо съдържание на серен двуокис.

В по-голямата част от годината климатичните условия благоприятстват задържането и акумулирането на атмосферните замърсители в приземния въздушен слой в района на гр. Кърджали и образуването на смог.

Води

Качества на питейната вода в гр. Кърджали е с изключително високо качество. От 1990 г. е в експлоатация пречиствателна станция за питейни води (ПСПВ) за хидрокомплекс "Боровец".

Не са известни случаи на замърсяване на локални питейни водоизточници от изпускани отпадъчни води.

Районът на Общината се отводнява от р. Арда и по-големите ѝ притоци Върбица, Боровица и Перперек. Със заповед на МОСВ са определени следните проектни категории по участъци: р. Арда до гр. Кърджали – II категория; яз. "Кърджали" – II категория; р. Арда след гр. Кърджали – III категория и яз. "Студен кладенец" – III категория.

Основен водоприемник на отпадъчните води от гр. Кърджали е река Арда, след което се вливат в яз. "Студен кладенец". Битовите отпадъчни води се заустват директно, без пречистване в реката. Поради лошото състояние на колекторите, канализационните води се разреждат от инфилтрирани подземни води, течове от водоснабдителната система и т.н. Замърсяват се и подземните води.

Близо 40 години в яз. "Студен кладенец" са зауствани без пречистване замърсените с тежки метали отпадъчни води от дейността на "ОЦК" АД. От 1995 г. функционира пречиствателна станция за отпадъчни производствени води на комбината, която осигурява качество на пречистените води, отговарящи на нормите за III-та категория водоприемник, както е яз. "Студен кладенец". Въпреки това в пречистените и условно чистите отпадъчни води са регистрирани концентрации на олово, цинк, кадмий, рН и неразтворими вещества, които превишават определените индивидуални

емисионни ограничения в издаденото през 2003 г. на ОЦК разрешително за заустване. Всички останали предприятия пречистват отпадъчните си води до нормите за съответната категория водоприемник.

Много висок екологичен риск създава незавършената канализационна система на гр. Кърджали. Не е изграден довеждащият колектор и други колектори, както и Градска пречиствателна станция за отпадни води (ГПСОВ). Изградената канализационна мрежа на гр. Кърджали е смесено-битово-дъждовна и обслужва 90% от населението.

Почви

Главен източник на акумулираното замърсяване на почвите с тежки метали – олово, кадмий, цинк и др., е над 40-годишната производствена дейност на “ОЦК” АД, гр. Кърджали. Внедряването в ОЦК на ефективни съоръжения за намаляване на емисиите на атмосферни замърсители след 1992 г. намаляват равнището на новото замърсяване на почвите в района, което вече е толкова слабо, че може да се пренебрегне. За разлика обаче от органичните химични вредности, вече отложените през годините тежки метали не се разграждат, концентрацията им е голяма и те само се транспортират в околната среда, което увеличава здравния и екологичен риск.

Допълнителни източници на замърсяване на почвите с тежки метали са недобре поддържаното хвостохранилище на обогатителната фабрика "Горубсо" АД, клон Кърджали и автомобилния транспорт.

Последното проучване на замърсяването на почвите от 1991-1994 г., извършено от ИИПД "Н. Пушкиров", София, определя като замърсени с тежки метали 7 802 дка обработваеми земи и 7 030 дка замърсени пасища в землищата на 21 населени места, като най-много площи има в землищата на гр. Кърджали и селата Гледка, Вишеград, Глухар, Островица, Островица и Дъждино. Данните са актуални и днес, тъй като, както беше посочено, отложените вече тежки метали не се разграждат.

Добивът и преработката на нерудни изкопаеми – перлит, бентонит, азбест, трас и талкомагнезит, не замърсяват почвите с тежки метали. За големите находища, в които се добива бентонит и зеолит, са одобрени и се осъществяват проекти за рекултивация на нарушените терени.

Заблатени почви (300 дка) има само в централната градска част, като причина за това е незавършената корекция на р. Арда, в границите на гр. Кърджали.

Отпадъци

По информация от Община Кърджали през 2004 г. генерираните битови отпадъци в населените места на общината са общо 15 304,5 т. В системата на организирано сметоизвозване на битовите отпадъци са

обхванати гр.Кърджали и 27 села, чието население представлява 77,6% от населението на общината. През 2005 г. се включват още 42 села, с което делът на обхванатото население нараства на 87,1%. До 2007 г. се предвижда поетапно в системата да се включат всички населени места в общината.

Извозването на събраните битови отпадъци се извършва различно – от 2 пъти седмично до един път на две седмици. Поради големия брой на населените места в Общината - 118, високата степен на дислоциране и лошата инфраструктура, селищата не се обслужват регулярно. В селищата, които са по-близо до организираното депо за отпадъци, се извършва претоварване на отпадъците на самосвали и пренасяне до депото 2 до 4 пъти годишно. Съществуват временни площадки за събиране на битовите отпадъци в селата, които периодично се почистват и отпадъците се извозват на градското депо. С постепенното въвеждане на организирано сметосъбиране тези площадки по селата ще се третираат като стари замърсявания.

Събраните битови отпадъци се депонират на контролираното сметище край с. Вишеград, на 7 км югоизточно от гр. Кърджали, което се експлоатира от 1982 г. Площта му възлиза на 42,2 дка, тече процедура за неговото узаконяване и разширяване. Сметището се запръстява веднъж на три месеца, не се улавят и обезвреждат отделените при разлагането компоненти, достъпът на хора и животни в него не е ограничен.

Независимо от организираното сметоизвозване почти във всички населени места възникват нерегламентирани (незаконни) сметища, както и терени, заети от изхвърляне на строителни отпадъци. По този начин се замърсяват и земеделски земи.

Генерираните строителни отпадъци се определят от порядъка на над 2000 тона годишно, но в действителност са много повече. Най-често те се депонират покрай бреговете на р. Арда, на неподходящи места в промишлената зона и др. Целесъобразни са алтернативните предложения за използването на строителните отпадъци за оздравяване на бреговата ивица, при условие, че не се депонират и опасни такива.

Промислените отпадъци са проблем за Общината. От програмата за управление на отпадъците в Община Кърджали става ясно, че промишлените предприятия не попълват информационни карти за генерираните промишлени отпадъци в тях, тъй като се твърди, че тези отпадъци се предават за рециклиране. Не се знае точното количество на отпадъците в общината – железни отпадъци, отпадъци от цветни метали, отпадъци от текстилни и шивашки предприятия и други.

Опасните отпадъци в района на Община Кърджали се генерират от няколко източника.

Годишно ОЦК изхвърля 13112 тона отпадък от оловна и металургична шлака. Ежегодно това количество се трупа на специален терен от 5 дка на площадката на ОЦК, което е опасно поради запрашване на прилежащите

зеделски земи с оловен прах. Оградата на терена преминава до републикански път III-507 “Кърджали-Чифлик-Мост-Манастир”, като на места е разрушена и токсичните отпадъци попадат на пътната настилка.

ОЦК генерира и други опасни отпадъци, но подлежащи на регенерация и рециклиране. Такива са прахта от ръкавните филтри (1880 т/год.), отработените огнеупорни материали – шамотни и динасови тухли, около 70 т/год., утайки от утаителни шахти.

Друг източник на опасни отпадъци е обогатителната фабрика на “Горубсо” АД, гр. Кърджали. Хвостохранилището и хвостопроводът на фабриката са разположени в землищата на с. Глухар и с. Вишеград. Ветровата и водната ерозия са причина за сериозното замърсяване на почвата, подземните и повърхностните води, както и на атмосферния въздух в района с олово, цинк, кадмии и други тежки метали. Хвостохранилище “Кърджали 2” се намира на около 4 км югоизточно от гр. Кърджали. Монтираната оросителна система не е ефективна, а рехабилитацията с хумусен слой не е пълноценна. Наложително е да се реализира разработеният от “Горубсо” АД проект за подобряване на екологичната обстановка и предотвратяването на замърсяването на атмосферния въздух и на р. Арда в района на хвостохранилището с тежки метали.

Други източници на опасни отпадъци са: “Монек-юг” АД, където се генерират 400 т/год. леярски пясък, депониран в хвостохранилище; “Пневматика” АД генерира твърди цианови отпадъци (0,25 т/год.), които се съхраняват в специални контейнери; Обединената районна болница, където годишно се генерират около 14,5 тона превързочни материали, инфекциозни отпадъци, биологични и анатомични отпадъци, които се извозват на градското сметище.

Въпросът с третирането на отпадъците в Общината още не е намерил своето решение. Административните мерки и икономическите стимули не са достатъчни за намаляване на годишните замърсявания. Пренебрегват се въздействията от стари, регистрирани замърсявания, не се проявява достатъчна активност за рекултивация на замърсени територии.

Шум

Изследванията на РИОКОЗ Кърджали показват, че основен източник на шум на територията на Общината е автомобилния транспорт. Той създава здравен риск особено в някои пунктове със значително натоварване и висок интензитет на движение на моторните превозни средства (МПС).

Не е правен анализ за дела от населението, подложено на наднормено ниво на шума. Градоустройствените решения на транспортната схема на гр. Кърджали създават предпоставки за високо ниво на шум в част от жилищните квартали, а поради липсата на обходен път, през целия град преминава и транзитният автомобилен поток за южната част на Област

Кърджали, вкл. тежкотоварни МПС. Положението би се влошило още повече с откриването на ГКПП "Маказа", тъй като се очаква силно увеличение на дела на тежкотоварните МПС.

1.1.4.3. Отраслова структура

По ОПР промишлеността осигурява над 40% от нетните приходи от продажба на предприятията и ангажира също толкова от работната сила в Общината. Водещо е значението на преработващия сектор /36% от приходите и 39% от наетите лица/. По голямата част от заетостта е в множеството микро и малки фирми. Въпреки това в преработващата промишленост е най-голям дялът на работещите в големи предприятия. Работещите лица в този сектор са заети в 9 от 13 големи предприятия на общината.

1.1.4.3.1. Добивна промишленост

Добивната промишленост е отрасъл с традиции в Общината. Централата на Горубсо в Кърджали е от 1939 година.

Важен отрасъл на добивната промишленост в Общината е добивът и преработката на нерудни материали. Основното предприятие на отрасъла е "Бентонит" ООД за производството на бентонитови, перлитови и зеолитови продукти.

1.1.4.3.2. Преработваща промишленост

Силно присъствие в общинската промишлена структура има производството на машини и оборудване. То осигурява почти 20 % от промишлената продукция и ангажира 13 % от наетите в преработващата промишленост.

По ОПР с най-голям принос за промишлеността в Община Кърджали има производството на текстил, облекло и изделия от текстил. Това е тенденция, която се наблюдава от години и превръща сектора в традиционен за Общината.

Голямо е значението и на Производството на хранителни продукти, напитки и тютюн. Този сектор произвежда 30 % от общата продукция и ангажира 14 % от работната ръка. След 2001 г. дялът на това традиционно производство постоянно спада, както в произведената продукция, така и в заетостта.

Капацитетните възможности на съществуващите на територията на община Кърджали фирми в хранително-вкусовата промишленост са за преработка на тютюн, месо, мляко и плодово-зеленчукови консерви.

Развитието на отрасъла би следвало да се свърже и с ново алтернативно развитие на селското стопанство в Общината, освен производството на тютюн. По този начин би се разширило въздействието на отрасъла в териториален и икономически план. Въпреки неясното бъдеще на тютюневия

бранш, производството и преработката на тютюн е традиционно за Общината и при добро развитие е ресурс за в бъдеще.

Тези три производства са структуроопределящи за икономиката на Общината. В тях се произвежда над 90 % от произведената продукция и се ангажира 71 % от работната сила в промишлеността. Останалите производства са с незначителен дял в структурата на преработващата промишленост.

”Минерал сувенир” е най-големият производител на златна и сребърна бижутерия и бижутерийни камъни в България. Дружеството работи главно с български материали, обработва местни камъни от района на Източните Родопи. Засега продукцията е ориентирана за вътрешния пазар, но дружеството търси пазари за реализиране на готова продукция в Западна Европа.

Съществуващите строителни дружества са снабдени с модерна лека и тежка механизация и съвременна база за добив на инертни материали, варо-бетонни разтвори и промишлен камък.

1.1.4.3.3. Селско стопанство

По ОПР Община Кърджали обхваща 205041 дка земеделска територия, от които: ниви 107 630 дка (52.5 %), ливади и пасища 87 273 дка (42.6 %), трайни насаждения 10 138 дка (4.9 %).

Преобладаващ дял са земеделски стопанства с относително малки парцели земя със средна площ 5.2 дка. Малката средна площ на използваната земя и ниското ниво на научно и кадрово обслужване определено спъват конкурентно способността на отрасъла.

Растениевъдство

Равнище на производството и динамика на добивите на някои основни култури в Общината, по ОПР:

Култури	Засадени площи дка.	Реколтирани площи дка.	Продукция тон	Среден добив кг./дка.
Тютюн ориенталски	12500	1840 т	1812	145
Пипер	1600	1600	2048	1280
Домати	930	930	308	331
Картофи	1600	1600	2048	1280
Дини	705	705	422	600
Пъпеша	399	399	200	500
Фасул	1124	1124	65	58

Царевица /з/	1365	1365	287	210
Лозя - винени	2110	1450	98	68
Лозя - десертни	1680	1100	57	52

Тютюнопроизводство.

Основният поминък на селското население от Община Кърджали е свързан с тютюнопроизводството. Основното за производството на висококачествения тютюн са благоприятните почвено-климатични условия, традициите и опита на производителите.

Зеленчукопроизводство.

В северните райони на Общината има добри условия за отглеждане на зеленчуци. От особено значение е пиперът, който се изкупува директно от производителите. Наличието на пазар стимулира производството и е една от възможните алтернативи на тютюна. В района са подходящи условията за ранно полско производство на домати, картофи, пипер, патладжан, листни зеленчуци (салати, спанак), кореноплодни (репички, моркови), бобовите (грах, фасул, бакла), а също и лукът за зелено.

Изградените напоителни системи не функционират.

Трайни насаждения.

Отглеждането на лозя и овощни насаждения не е особено развито. От лозовите насаждения са застъпени предимно винените сортове каберне, мерло, димят и памид. Най-големите масиви са в районите на селата Черешница, Миладиново, Калоянци и Чифлик. Възрастта на насажденията е от 20 до 30 години.

Съществуват възможности за създаване на нови и за възстановяване на стари насаждения.

Отглеждането на овощни култури в Община Кърджали е със символичен характер. Отглеждат се сливи, ябълки, орехи, основно за лично самозадоволяване.

Налице са обективни възможности за развитие на екстензивни форми на селското стопанство, основани на принципите на биологично производство

Животновъдство.

През последните 15 години делът на животновъдството непрекъснато намалява, като най-висок спад има в отглеждането на свине. Една от най-важните причини за това е преминаването на животновъдството в Общината почти изцяло в дребния, основно семеен частен сектор, където няма условия за стопански ефективна концентрация и за въвеждане на съвременни

технологии при отглеждане на голям брой животни. Намаляването на производството на зърнени и фуражни култури в областта, както и отдалечеността на по-големите фуражни заводи оскъпяват изхранването на животните.

В Общината се отглеждат характерните за областта животни: говеда в т.ч. крави, птици, кози, овце и пчелни семейства.

Животните се отглеждат в семейни ферми. Няма големи стопанства.

По-голяма част от фермите не са пазарно ориентирани. На пазара се появяват излишъците на домакинствата. Животновъдството играе второстепенна роля в селското стопанство на Общината. Преобладава ниско продуктивното пасищно говедовъдство и овцевъдство, както и домашното птицевъдство. Традиционните форми на организацията му могат да стимулират развитието на селския и екологичния туризъм.

Горско стопанство.

Общата площ на горския фонд на Общината е 29 359,2 ха., като около 50% от дървопроизводителната площ е разположена на терени с между 350 и 500 м нв.

Създадените значителни площи от иглолистни култури, предимно от черен бор, формират нови екосистеми и са променили ландшафта на големи територии.

Широколистните видове са представени от дъб, габър и бук.. Горския фонд се стопанисва от ДЛ “Кърджали”.

Освен за дърводобив и пасищно животновъдство, значителните горски ресурси в Общината създават възможности за много допълнителни стопански дейности, някои от които все още не са достатъчно разпространени. Възможности за осигуряване на допълнителни приходи за местното население дават събирането на горски плодове, билки и диворастващи гъби, горското пчеларство – дейности, които са пряко или косвено свързани с развитието на маршрутно-познавателния, селския и екологически туризъм.

Горските ресурси са благоприятна предпоставка за значително фаунистично разнообразие, като част от дивите животни (яребици, зайци, лисици, вълци, дива свиня, сърни, и чакали, риба) имат висока стойност за ловния туризъм

Разнообразието на горски екосистеми (иглолистни, широколистни, смесени и горски пасища) и тяхната достъпност през цялата година дават възможност за формиране и използване на туристически маршрути с различна насоченост.

1.2. Фактори и ресурси за развитието на туризма.

1.2.1. Общи социално-икономически фактори /политически, икономически, демографски, социалнопсихологически, състояние на общата инфраструктура и др./

Община Кърджали е фактор на социална и етническа толерантност в региона. Като административен и културен център на Област Кърджали, Общината е средище на политическите и икономически изяви на обществото характерни за социалнопсихологическият климат на национално ниво.

Община Кърджали е важен икономически център на Южен централен район и опорен на Област Кърджали. Равнището на предлаганите бизнес услуги в Общината е задоволително по отношение на туристическия пазар и бележи ръст през последните години.

Промислеността е способна да задоволи нарастващите потребности на туристическата индустрия в региона, свързана със строителство, обзавеждане, производство и поддържане на машини, хранителни продукти, продукция от селско и горско стопанство, производство на сувенири, транспорт, услуги и др.

Тенденциите в развитието на заетостта и безработицата не показват съществени изменения през последните години.

Наблюдава се запазване броя на заетите лица и равнището на безработица.

Трудовия пазар има сравнително неограничени възможности за предлагане на квалифицирана работна ръка за реализиране на туристически услуги. Трудолюбивото и образовано, сърдечно и гостоприемно население в активна възраст определят възможностите за повишаване на обема и качеството на предлагания туристически продукт. Демографските процеси за региона са характерни за Южен централен район, съседните общини и области. Устойчиви са по своята същност и не предполагат кризи на местно и регионално ниво. В Общината организираната и битовата престъпност са на много по-ниско равнище, отколкото средните за страната. Селищната мрежа на Община Кърджали е сравнително добре балансирана. Състои се от един град и 117 села. Подходяща е за предлагането и реализирането на нарастващ пакет туристически услуги, запазвайки характера и бита на селищните образувания.

Пътищата в Община Кърджали, макар и в недобро състояние са изградени до всяко населено място и до по голяма част от туристическите обекти. Пропускливостта им е относително добра и имат възможност да поемат значителен поток от туристи и почиващи.

До основния туристически обект на Община Кърджали и Областта - античния и средновековен град Перперикон /Хиперперакион/, за осигуряване на достъп, отговарящ на изискванията на всички групи

посетители, се изгражда разклонение на републикански път Ш-5071, Чифлик – Мургово – Горна Крепост – Черноочене.

Електрифицирани са всички населени места. Енергийната мрежа може да поеме допълнителни натоварвания, свързани с разрастване на туристическата индустрия.

Водоснабдени са 90% от населените места в Общината, като голяма част от останалите са частично водоснабдени. Периодично при засушавания в някои селища, отдалечени от гр. Кърджали се налага режим на водоползването, но общите условия за туризъм и курортно дело на територията на по-голяма част от Общината, по отношение на качествата на водата, са по-добри от средните за страната. Високата водоснабденост на населените места, наличието на добри, в количествено и качествено отношение водоизточници, е предпоставка за развитието на предлаганите туристическите услуги. За подобряване на условията за различните форми на туризъм в малките населени места е необходимо да се експлоатират местни водоизточници и да се въведат ефективни системи за изразходване на водните ресурси.

Канализация е изградена в гр. Кърджали, но липсата на такава в зоните за отдих около яз. „Кърджали”, аз. „Студен кладенец” и др. , все още не е пречка за предлагане на качествени туристически услуги.

Налагащата се напоследък мобилна телефонизация на населението до голяма степен компенсира някои от недостатъците на стационарната телефонна мрежа. Телекомуникационните възможности на региона отговарят на най-съвременните изисквания за комуникации.

Здравеопазването в Общината е осигурено от добре развита мрежа на болнична и доболнична помощ. Здравната инфраструктура е подходяща за развитие на туристическия пазар. Възможностите за предлагане на здравна помощ са на високо ниво за цялата територия на Общината.

Професионалните гимназии в гр. Кърджали, предлагащи професионална подготовка в широк диапазон от специалности с преподаване по: икономика, строителство, селско и горско стопанство, машиностроене, електротехника и електроника, машиностроене, туризъм, облекло и дизайн и наличието на Филиала на Пловдивския университет “Паисий Хилендарски” са важна предпоставка за повишаване на качеството на предлагания в Общината туристически продукт.

1.2.2. Туристически ресурси

1.2.2.1. Природни туристически ресурси/ релеф, климат, води, почви, флора и фауна/

Град Кърджали е средищен град на Кърджалийския регион. От началото на миналия век е административен, икономически, политически, културен, спортен и туристически център на Област Кърджали и Източните Родопи. Местоположението на Общината е подходящо за предлагане на широк спектър на туристическите услуги популярни на регионалния и международен туристически пазар.

Релефните форми в Община Кърджали са определяща част от типичния за Източните Родопи пейзаж. Характерния източно-родопски ландшафт, съчетан с живописни речни долини и крайбрежията на яз. „Кърджали” и яз. „Студен Кладенец”, са обект на постоянен туристически интерес.

Климатичните характеристики благоприятстват отглеждането на топлолюбиви култури, целогодишния дърводобив, продължителното пасищно животновъдство, туризма и не препятстват развитието на комуникациите. В сравнително редки случаи се проявяват неблагоприятни метеорологични явления – смерч, поледици, слани. С по-неблагоприятно проявление са поройните извалявания, които са причина за бързото покачване на водите в реките, и градушките. Заедно с хидро-климатичните характеристики и релефните особености на Общината, наличието на големи водни басейни, не замръзващи през зимата, оказват значително пряко и косвено влияние върху стопанската ѝ специализация в различните отрасли на икономиката и особено в туризма. Почвите в Общината са подходящи за производство на селскостопанска продукция, отговаряща на изискванията за екологично чисти храни, необходими за посрещане на нарастващите изисквания при предлагане на туристически услуги. Водните ресурси на територията на Общината са значителни. Река Арда, р. Върбица, р. Боровица, р. Перперек и притоците им, меандрите и ждрелата, които образуват и язовирите „Кърджали”, „Студен кладенец”, „Боровица” и др. са уникални по своята същност. Обект са на постоянен, целогодишен ваканционен, воден, риболовен, екологически туризъм и др. Запазените различни горски екосистеми са благоприятна предпоставка за значително фаунистично разнообразие, като част от дивите животни (яребици, зайци, лисици, вълци, дива свиня, сърни, и чакали, риба) имат висока стойност за ловния туризъм.

За опазване на биологичното разнообразие в екосистемите в района и на естествените процеси, протичащи в тях, както и на характерни и забележителни обекти на неживата природа и пейзажи, за защитени територии в община Кърджали са обявени:

Защитени местности.

“Средна Арда” с площ 420,0 ха в землищата на селата Звезделина и Висока поляна.

За опазване на местообитанията и популацията на редки и застрашени видове растения и животни в т.ч. Египедски и белоглав лешояд, черен

щъркел, син скален дрозд, скална зидарка, прилепни колонии и съхраняване на източнородопски ландшафт.

“Юмрук скала”/“Юмрук кая”/ е 346,0 ха, в землището на с. Калоянци.

За опазване местообитанията и популации на редки и застрашени видове растения и животни, е т.ч. белоглав лешояд, белоопашат мишелов, син скален дрозд, скална зидарка, тракийски кеклик

“Каменната сватба” край с. Зимзелен е с площ 5,0 ха. Това “произведение” на природата представлява скални образувания, оприличени като сватбено шествие; От с. Сипей тръгваме по пътя за с. Повет и стигаме в подножието на южната страна на Вкаменената сватба при с. Зимзелен. Това “произведение” на природата, представлява скални образувания, сред които човешкото въображение отличава форми на хора, коне, птици, стълбове, обелиски, изваяни от вулканични туфи, моделирани от външните земни сили – слънце, вода, ветрове, в продължение на милиони години. Присъствието на метални окиси – железни и манганови, им придава богато разнообразие в розово, жълто, червеникаво, керемидено. Народната фантазия е оприличила тази прекрасна природна композиция като сватбено шествие и го е свързала във вълнуваща легенда, в която доброто побеждава злото.

Легендата разказва, че млад хубав момък се влюбил в девойка от съседното село и залянял от любовна мъка. Бащата разбрал сина си и откупил хубавицата с пълен тас жълтици. Вдигнала се голяма сватба. Задумкали тъпани, писнали зурни. Взели момата от съседното село и н тръгнали за Зимзелен. Отпред, качена на муле, нагиздена вървяла булката със закрито лице. До нея вървял свекърът, а най-отзад щастливият жених. След като минали малката рекичка, която се намира пред с. Зимзелен, духнал вятър и открил лицето на булката. Свекърът го зърнал, занемял от красотата му и нечисти мисли щукнали в главата му. Разбрал това, вятърът се разбеснял, разфучал и вкаменил булката заедно с мулето. След нея вкаменил свекъра и цялата сватба. Останал само момъкът, вцепенен от мъка и ужас. Заплакал той, навел глава и помолил вятъра и него да вкамени. Вятърът изпълнил молбата му, а от сълзите, които клетият момък изплакал се образувало малко езерце.

Формирането на Вкаменената сватба е започнало още преди около 30 милиона години, когато целите Източни Родопи са били дъно на топло плитко море, което било непрекъснато разтърсвано от нестихващ подводен вулканизъм. От утаената вулканична пепел и скални късове се образували красиви скали –риолитови вулканични туфи. След оттегляне на морето и издигане на морското дъно те излезли на повърхността и били подложени на формиращото действие на външните земни сили. Бавно и постепенно в продължение на векове под тяхното действие се е оформил този природен феномен.

„Скален прозорец” е с площ от два декара в землището на с. Крушка и представлява скален мост, висящ във въздуха, с отрязано платно. В

недалечно геоложко минало колоните на моста са били три, еднакво високи, но природните сили са разделили платното между втората и третата колона, която днес представлява огромна гъба, чиято гугла е част от платното. Височината на моста е 10м, дължината 15м, а широчината 7м. Дебелината на платното е 1.5м. Цветовото разнообразие внася допълнителен естетически елемент на този природен феномен. Колоните са зелени, изградени от масивни зелени туфи, без наслояване. Платното е бяло, изградено от тънки прослойки бели варовици, много устойчиви на ерозионните процеси.

Голяма част от "Констински дол" е образувана от подобни скални феномени и маршрутът през него е едно незабравимо преживяване. Достъпен е за маршрутен туризъм с квалифицирани планински водачи. Посещенията може да се съчетават с посещения до Тракийско светилище „Пещера утробата" и укрепена църква между река Арда и река Боровица.

„Венерин косъм" е вид много красива папрат, в землището на с.Резбарци. Тръгваме по пътя за гр. Ардино. След като минем моста на река Къощдере, на около 200-300 м., вляво от шосето се отделя черен път. Той ни довежда до река. Преминаваме на отсрещния бряг и тръгваме успоредно на реката. Това е десния й бряг. Отсрещния ляв бряг е стръмен, почти отвесен. Тук се намира третото за страната находище на красивата Папрат Венерин косъм /ADEANTUM CAPILIS VENNERIS/, на която не случайно са дали името на богинята на красотата и любовта. Венериният косъм изисква специални екологични условия. Расте само при закътани, топли, влажни места, върху бигорови-варовити скали и при постоянна температура и влага. Непонася задушване, а при по-ниска от 10 градуса температура загива. Кърджалийското находище е обявено за защитена местност през 1970 г. Папратата Венерин косъм е включена в Червената книга в категория редки видове.

Природните забележителности.

“Скални гъби" е с площ 5,0 ха , в землището на с.Зимзелен. Представлява „поникнали гъби" с хармоничните форми на естествени гъби. С розово напетнени пънчета, със зеленикави гугли, те са неописуемо красиви. Височината на пънчетата и диаметърът на гуглите е около 2.5м. Изваяни са от риолитови вулканични туфи. Розовия цвят се дължи на минерала клиноптилолит, а сивите пънчета са от манганови конкрекции. Минералът селадонит придава зеленият цвят на гуглите. Туфите от които са се формирали гъбите са резултат от интензивна подводна вулканична дейност, датираща от времето на палеогена.

Тази прекрасна композиция от форми и багри е въздействала върху народното въображение, което е създавало вълнуващи легенди, най-романтична от които е тази, за отсечените глави на въглищаря Радун от крепостта Перперикон. В защита на своята вяра и чест, четерите хубавици

поевеждат жените от цялото село при крепостта срещу насилието на нашественика и го убиват, но загиват. Справедливата природа превръща главите на младите бунтарки в чудно красиви гъби, а главата на злодея в грамадна грамадна черна скала/Кара тепе/.

“Скалните гъби” се намират непосредствено до асфалтиран път от общинската пътна мрежа от гр. Кърджали за с. Стремци. Достъпа е възможен целогодишно и може да се комбинира с посещение до “Перперикон”.

“**Реджеб тарла**” е водопад в землището на с. Чилик с площ 0,1 ха и се намира на р. Ташалан.

„**Родопски силивряк**” с площ 3,4 ха в землището на с. Прилепци. РОДОПСКИЯ СИЛИВРЯК (*Haberlea rodopensis*), от сем. Геснерови. Наричат го още ШАП, защото с него хората успешно са лекували опасната по животните болест шап. Нарича се още и РОДОПКА, заради това че за първи път у нас е открито в Родопите. Това растение има и още едно име, свързано с интересна древна легенда – ОРФЕЕВО ЦВЕТЕ. Когато митичните древногръцки същества вакханки разкъсали тялото на древния певец Орфей, от всяка негова капка кръв паднала на земята, поникнало красиво цвете – цветето на Орфей. И понеже кръвта му била синя, благородна, тя обагрила цветето в красив син цвят. Според друго предание, това име има друго обяснение. Орфей бил не само музикант и певец, но и голям почитател на природата и отличен природолечител. Красотата на силивряка е била добре оценявана от древните римляни, които изобразявали лика му върху различни предмети. Намерени са монети от римско време с неговия лик.

Силиврякът е реликтен вид, датира от терциера. До преди 1 500 000 години, това растение населявало цяла Европа и Азия. С настъпването на заледяванията, в началото на четвъртия век от историята на Земята, то е започнало да загива. Съхранило се е само в сенчести и скалисти места, влажни и дълбоки долове. В борбата за оцеляване, в него са се изработили специфични биологични приспособления, благодарение на които е оцеляло до днес. Най-важното от тях е, че то може да премине в състояние на анабиоза /мнима смърт/ при неблагоприятни условия. В такова състояние може да престои 33 месеца и след това при наличие на подходящи условия отново се съживява. Тази негова особеност е загадка за науката, която и до днес все още не е разрешена.

Силиврякът е балкански ендемит, защото сега расте само в България и на някои места в Гърция. Расте в пукнатините на скалите. Той е многогодишно тревисто растение с тъмно зелени, елиптични, слабо назъбени листа, които образуват красива наземна розетка, от която излизат няколко безлистни цветоносни стъбла, с по няколко красиви сини фуниевидни цветчета. Цъфти през месец април.

„**Родопска горска майка**”, безхлорофилно растение паразит, с площ 1,7 ха в землището на с. Перперек.

В региона има много пещери, които предизвикват постоянен туристически интерес.

“**Карангил**” се намира до с. Широко поле и е образувана във варовикови скали, триетажна, с дълбочина 650 м. Обитава се от различни видове прилепи. В пещерата се намира и единствения в света паяк (*Centromerus milleri*).

“**Иниклер**” (“Стремските лабиринти”) се намира до с. Стремци и представлява добре запазени галерии на мини за добив на злато (I-III в. от н.е., римски). Обща дължина 460 м. Галериите са подобни на лабиринт, откъдето идва и името им.

“**Снежинките**” се намира до с. Снежинка (под с. Дъждовница). Седемте пещери се намират под средновековната крепост Хасара. Най-голямата от тях е с дължина 110 м. и излиза до крепостта, като таен вход.

“**Тилкин**” се намира до с. Опълченци, образувана е на скален венец, с обща дължина 125 м. Била е обитавана в древността. В пещерата са и единствените находища в света на сляп пещерен бръмбар.

“**Карабекирова**” се намира до с. Глухар, образувана е на скален венец над р. Върбица. Пещерата е била обитавана от първобитни хора през неолита.

“**Бръжлянина**” се намира до с. Висока поляна и е в близост до крепостта “Хисара”. Обитавана е от прилепи.

Специфичната флора и фауна, с представители на няколко фитогеографски и зоогеографски зони, с редки и изчезващи видове, включени в Червената книга на България, ендемити и реликти и голямо разнообразие от ценни лечебни растения, представени в защитените територии, природните забележителности и значителните горски ресурси в Общината създават възможности за много допълнителни стопански дейности, някои от които все още не са достатъчно разпространени. Възможности за осигуряване на допълнителни приходи за местното население дават събирането на горски плодове, билки и диворастящи гъби, горското пчеларство – дейности, които са пряко или косвено свързани с развитието на маршрутно-познавателния, селския и екологически туризъм.

1.2.2.2. Антропогенно туристически ресурси/културно-историческо наследство/.

Античният и средновековен град Перперикон/Хиперперакион/ се намира на невисок скалист връх, югозападно от с. Горна крепост, Община Кърджали на около километър от републикански път III-5071, Чифлик – Мургово – Горна Крепост – Черноочене.

С обнародване на списък на архитектурно-строителни паметници от епохата на Античността и Средновековието в Държавен вестник брой 67 от 27.08.1968 г., „Средновековна крепост „Перперикон” е обявена за археологически паметник на културата.

Заема площ от няколко стотин декара, част от които са заети от гора.

Първите сведения за Перперикон откриваме в съчиненията на К. Иречек, който свързва името на средновековната крепост с хидронима Перперек, на реката течаща в подножието на хълма. Руините на средновековната крепост са привлекли вниманието на учените още в 30-те години на миналия век, когато тя е посетена от д-р Иван Велков, директор на Археологическия музей в София. Своите наблюдения той публикува в статията си "Няколко крепости и стари селища по Средна Арда". В периода 1978-1983г. с прекъсвания се провеждат археологически проучвания, под ръководството на проф. Ст. Михайлов и Ив. Балкански. Разкрити са отделни части от крепостните стени, както и част от врязания в скалите архитектурен ансамбъл, заемащ южната тераса под скалното плато.

Във времето на късния халколит, края на IV хил. пр. Хр. хората започнали да почитат Скалата, носейки към свещеното място глинени съдове с храни и течности. С методите на археологическото дирене е установено, че тези дарове са поставяни на дооформени от човешката ръка площадки и там те са стояли до следващото ритуално действие. Под влияние на атмосферните условия тези съдове са се разрушавали, а останките от тях са старателно прибирани в естествените скални пукнатини. Краят на блестящата халколитна цивилизация е съпроводен с едно продължително обезлюдяване на днешните български земи. Няколко стотици години Свещената скала остава пуста. Едва в късната бронзова епоха свещеното място е преоткрито. Започва упражняването на нови култови практики и ритуали. Предците на исторически засвидетелствуваните траки в продължение на векове оформят огромен култов комплекс, изсечен в скалите. Носителите на соларно-хтоничната идея изсичат и изграждат десетки помещения, зали, стълбища и коридори, които отразяват тяхната сложна религиозна церемония. В продължения на векове към съществуващите сгради се прибавят нови, култът се усложнява, появяват се жреческите общества, които живеят при светилището и го обслужват. Така се създават жилищни квартали, жречески училища и други части, характерни за античния град.

На по-ниската южна част на скалния венец е разположен Дворецът - светилище. На площ от 17 000 кв.м. са разположени няколко десетки помещения, свързани с коридори и стълбища, до които се достига чрез монументален проход, изсечен в скалите. Той е довеждал, имащите право да участвуват в ритуала поклонници, до вътрешен двор, в северната част на който се намира входа към същинската свещена част. Широк коридор разделя двореца на две несиметрични части. Западната е заета от по-малки по размери едноетажни помещения. На изток се развива представителна зала с широко преддверие, в западната част на което се намира изсечен в скалите трон. На изток, поради денивелация се развиват два етажа, изсечени в скалите. На североизток се развива крило, в което се намират едни от най-

ранните изсичания- три фурнообразни ниши с нарастваща на север големина. Северозападната част на комплекса е заета от монументално помещение, с овална форма. До него се достига по стълбище от централния коридор и коридор от североизточното крило. В самия център е изсечен пирамидален постамент, завършващ с величествен кръгъл олтар, с приблизителен диаметър 2 м. В основата му се разкриха три двойки полукръгли ями, запълнени с фрагментирана керамика от къснобронзовата и двете фази на желязната епохи. Североизточно от олтара е оформена издигната квадратна площадка за култовите действия на жреците. В процеса на проучване на съоръжението бяха открити фрагменти от по-малки глинени олтари. Възможно е точно тук, на олтара на Перперикон да е получил своето предсказание Александър Македонски, а близо три века по-късно Гай Октавий да е разбрал за бляскавото бъдеще на своя син Октавиан Август.

Тук следва да отбележим факта, че в подножието на хълма са регистрирани няколко десетки каменни басейни, интерпретирани като олтари или шарапани. Двете определения не си противоречат, ако се приеме хипотезата, че тук се е правело свещеното вино, носеното на Бога грозде е било ритуално смачквано от отделните родове или племена и това е било част от религиозния обряд.

Етапът на проучвания показва, че в епохата на елинизма животът на Перперикон почти замира. В периода I - IV в. виждаме една завършена структура на града. Акрополът, най-високата част на хълма е снабден с мощна крепостна стена, изградена от двуплицев зид и пълнеж от едри каменни блокове без спойка. По склоновете на хълма от север и юг се развиват големи квартали. Те, както и Акропола са застроени храмове и граждански постройки, улици с колонади са водели към различните сгради на Акропола. В източната му част бе разкрита базиликална сграда, изсечена в скалите. Възникнала като езически храм, след приемането на християнството тя е превърната в църква, като от изток е изградена масивна апсида. От запад в сградата се е влизало чрез два изсечени в скалите монументални портала, със запазени отвори за двукрили врати.

Приемането на християнството като официална религия създава условия за ново духовно развитие. Като времето съвпада с готското нашествие на Балканите довело до унищожаването на много то централните на живот. Археологическите проучвания показаха, че Перперикон е превзет и опожарен във втората половина на IV в. Част от крепостните стени и сгради са разрушени, а храмовете - опожарени и разграбени. Към края на V - началото на VI в. градът е възобновен като важна крепост и център в планината. Изградената църковна сграда със своите значителни размери показва, че Перперикон се превръща и църковен център. Свещените скали са привлекли и един нов народ, достигнал Балканите. Прабългарите под предводителството на Кубер преминали през планината и оставили тук своите рисунки графити. Всички те са със символичен характер - играта

"дама", изображение на богиня и др.

През IX в. Византия преживява период на стабилизация, а победата на православието на събора в 843 г. води до небивал скок в културното развитие на държавата. Именно тогава започва да функционира административният център в подножието на Перперикон, чието проучване се осъществява в последните години. В него основно място заема една забележителна като архитектура и декорация църковна сграда. Тя е триапсидна конхална постройка, с дължина 13,5 м и ширина 12 м., над която се е извисявал висок купол. Два стълба оформят галерия пред западния вход. Градежът е в опус микстум - редуващи се пояси от обработен камък и тухла. Олтарната част е тридилна, издължена. Била е отворена към носа - оформена с едностъпална мраморна олтарна преграда. Централно пред нея върху пода е било изработено мозаечно пано в опус сектиле- триъгълни и ромбовидни мраморни блокчета и тухла са оформяли в сложна комбинация стилизиран кръст. Във вътрешната декорация освен мрамор е била използвана и белоглинена рисувана керамика, изработена в столичните константинополски ателиета.

Северно и южно от църквата са долепени последователно гробнични параклиси, в които са положени останките на видни аристократи, свързани с административното и църковно управление на района. Северозападно от църквата се развива обширен светски некропол, функционирал няколко века.

Южно от църквата се развива верижна сграда, претърпяла няколко преустройства и включваща в последния си период две големи представителни сгради. Югоизточно от нея се развиват три самостоятелни сгради с проходи помежду им и входове от запад, оформени с двустъпални или тристъпални стълбища

Западната част е заета от сгради с производствено предназначение.

При проучването бяха открити няколко изключително редки предмета - каменен печат, изработен от обсидиан, с врязано изображение на Архангел, ажурен сребърен ключ, няколко стеатитови кръста, както и енколпион със запазена част от дърво във вътрешността му. Откритите над 70 оловни печата показват оживената кореспонденция в периода от IX до средата на XII в. както с константинополски канцеларии, така и аристократи на военна длъжност. Особен интерес представляват печатите на епископи - три на Ахридос, един на Великия и др.

Проведените проучвания до момента показват, че в края на XII в. този богат център загубва своята роля и администрацията се премества в някоя от големите крепости. В периода XII -XIV в. животът на Перперикон е интензивен. Върху останките от античните сгради се развиват квартали от полувкопани сгради. Върху ранновизантийската базилика е изградена еднокорабна църква, около която се развива значителен некропол. Значението на крепостта нараства особено в XIII -XIV в. През 1339 г. в писмо на Вселенския патриарх, Перперикон е означен като център на епископия със

значителни възможности. Епископът бил толкова богат, че му било наредено да изплаща пенсията на обеднелия митрополит на Филипи.

След турското нашествие крепостта вероятно запазва още известно време своите функции, а населението от околните села е християнско до средата на XVII в. и изпълнява задължения по опазването на прохода по реката.

През последните години интересът към този уникален в историческо и културно отношение обект нарасна многократно. Организираният туристически поток надхвърля 100 000 посетители годишно. В момента се изгражда съвременна инфраструктура, която ще отговори на изискванията за съвременен мониторинг.

Античният и средновековен град Перперикон/Хиперперакион/ е включен в 100^{те} национални туристически обекта на Република България. Към комплекса се проявява постоянен туристически интерес, като регистрираните посещения са над 100 000 годишно. Осигурени са средства за изграждане на прилежащата инфраструктура/път и посетителски център/. След изграждането ѝ, условията за достъп ще отговарят на значението и атрактивността на археологическия паметник на културата „Средновековна крепост „Перперикон””.

Църковния център “Клисе башъ” се намира на около 1,7 км. Югоизточно от Перперикон в м. “Клисе башъ” край с. Чифлик започна проучването на изключително интересен средновековен обект със статут Паметник на културата с национално значение. Това вероятно е областният център на Ахридос и втората резиденция на нейния епископ.

Тук бе разкрита елегантна триапсидна, конхална, куполна църква изградена в “opus mixtum”. Подът на църквата е покрит с тухли, а в централната част на оста бе разкрита мозайка с площ 4кв.м., изпълнена в “opus sectile” от мраморни блокчета и тухла.

Църквата е окончателно проучена, заснета и документирана.

Проучени са верижна сграда, намираща се южно от църквата и три сгради южно от нея, изградени от ломен камък на хоросанова или калова спойка.

Крепостта Мнеакос се намира на около 2 км. северозападно от с. Широко поле. Заема високо скално плато, почти непристъпно от запад и юг, с надморска височина 580 м. Крепостта се състои от две части. Външната крепостна стена опасва хълма плътно от север. В западната част е разположен входа, фланкиран от две кули. Северната е плътен трапецовиден бастион, а южната е била на няколко етажа, запазена днес на височина до 7,80 м. Стената продължава на юг, следвайки очертанията на терена и достига до една вертикална пропасть с дълбочина над 50 м. Най-високата южна част на платото е заето от цитадела, с плътни трапецовидни бастиони по стените и два, фланкиращи входа, намиращ се приблизително по средата на северната стена общата защитена площ е 50 дка. При проведените

проучвания бяха локализирани и разчистени няколко сгради - една с квадратен план е разположена във вътрешността на цитаделата. Приземният и етаж е вкопан в скалите и вероятно е служил за водохранилище. Една представителна сграда е разположена на запад под цитаделата. Тя е била на поне два етажа. Долният е вкопан в скалата. Стените му са обмазани с хоросан. Четири квадратни стълба носят горния етаж, чийто под е наравно със скалите. Със сигурност може да се каже, че това е второ водохранилище, а над него се е намирала гражданска постройка. Интересна е сградата, намираща се в оста на входа на външната крепостна стена. Тя е от типа на описаната по-горе. Приземният етаж е вкопан в скалата, стените са обмазани с хидрофобен хоросан. Откритото голямо количество керамика показва, че този етаж е бил склад за храни. По южната му стена са се намирали полици със съдове, които са нападали върху пода при разрушаването. Тук бяха открити над 20 цели съда, сред които преобладават стомните и каните.

Проблемът с водоснабдяването на крепостите, които приютяват големи групи от хора по време на война, е бил от особена важност. Поради това, пред северната стена, пазено от северната входна кула е било изградено голямо водохранилище. То е събирало водите от естествен водоизточник, намиращ се в основата на скалния венец. Събиращата се в извора вода е отвеждана чрез водопровод от глинени тръби до водохранилището.

В североизточното подножие на хълма се намира карстова пещера, със следи от обитаване през различни епохи. Тук е открита и колективна находка от над 100 сребърни римски императорски монети.

Северният склон на върха, към с. Широко поле е зает от обширен некропол. На повърхността са видими десетки гробове, с изсечени в скалите трапецовидни гробни камери, някои от които с жлеbove за капак. Явно некрополът е функционирал продължително, а традицията в оформянето на погребалното съоръжение се е запазила няколко века.

Късноантична и средновековна крепост край устието на р. Боровица е разположена на характерен платовиден връх, доминиращ над околния терен, с надморска височина 436 м. От изток и юг той завършва с отвесни скали. От североизток под върха тече р. Боровица, а от юг - р. Арда. В основата на скалния венец над р. Арда има пещера с естествен водоизточник и две галерии, водещи към вътрешността на крепостта. Крепостната стена, изградена от обработен ломен камък споен с бял хоросан, е с дебелина 1,25 м. и огражда върха изцяло от запад и север, където и най-лесен достъпът. Ето защо тук са изградени две кули - източната е трапецовидна, а западната –подковообразна - И двете са имали входове към крепостта, които по - късно са преградени. Входът е от изток. Тук стената е със значително по-голяма дебелина - 1,75 м. Страниците са доста обрушени, но се долавя съоръжение, напоящо входна кула. Стената затваря защитена площ от близо 10 дка.

Сравнително равният терен между стената и скалната тераса от изток е

била заета от паянтови сгради на дървена конструкция, от която бяха открити голямо количество пирони с различни размери. В североизточната част, успоредно на крепостната стена се долавят очертанията на верижни сгради, свързани с охраната на крепостта.

Основно място в укрепената площ заема комплексът от църква и представителна сграда. Те са изградени върху скална тераса, заемаща приблизително централната част на крепостта, издигната значително над околния терен. Църквата е трикорабна, триапсидна, със запазени размери: дължина през централната апсида 13 м. и ширина 11,35. Изградена е от дялани камъни, споени с хоросан. Зидовете частично са подложени направо върху скалата и имат размери 0,75 м. Църквата е без притвор. Централният кораб е оформен от три двойки зидани стълбове, с правоъгълно сечение. Със скъсените си пропорции сградата се отнася към началото на IX в. При проучването бе установено, че тази църква ляга върху по-ранна трикорабна, триапсидна сграда., отнасяща се към ранновизантийската епоха. Нейното строителство следва да се свърже с налагането на християнството в Родопите. Тогава на скалистия връх, върху останките на старо езическо светилище е изградена, укрепената с крепостна стена църковна сграда. Така са изглеждали укрепените планински епископии, които се превръщали в центрове за налагането на новата вяра.

След учредяването на епископията Ахридос, църквата е загубила своя статут. Тогава тя е преустроена в еднокорабна, едноапсидна църква, обслужваща гарнизона, живеещ в крепостта. Северният кораб е затворен и използван като крипта, в която са погребвани само деца, а южният кораб е функционирал като самостоятелен параклис. Крепостта е изпълнявала стражеви функции по пътя, идващ по р. Арда, който продължавал на североизток по р. Боровица към Филипопол.

Средновековна крепост- с. Вишеград е една от най- добре запазените ранно византийски и средновековни крепости. Възможно е да е била резиденция на областния управител на Ахридос през Средновековието.

Многослойно селище и крепост- с. Вишеград, м. Харманкая е паметник на културата с национално значение. Частично проучен, с материали от епохата на халколита до късно желязната епоха. Укрепяването на селището следва да се свърже с династичните борби в края на 3. в. пр. Хр. Удобен е за посещение.

Античен и средновековен рудник- с. Стремци е рядък паметник, илюстриращ един от основните поминъци на населението на Родопите. Рударските умения на Родопските траки са описани в съчиненията на античните автори.

Тракийско свитилище „Пещера утроба”, с. Ненково е паметник на тракийската мегалитна култура. Естествена скална каверна е дообработена и превърната в пещерен храм на Богинята майка, в който слънчевият лъч достига в дните на пролетното равноденствие до каменния олтар и

символизира възраждането на природата. Удобен е за посещение и е включен в разширените маршрути при посещения в региона.

Тракийската крепост в местността "Телевизионна кула", с. Иванци се намира на 9 км североизточно от Кърджали. Възвишението е с форма на пресечен конус със стръмни, почти отвесни скални склонове от юг. Горната повърхност, с площ от 5 дка, е почти равна в южната половина, а в северната е с наклон. Крепостната стена е изградена направо върху скалния терен, следващ естествения наклон на възвишението. Крепостта е съществувала през ранно желязната епоха /X – IX в. пр. Хр./. Удобна е за посещение, намира се в близост до един от маршрутите за Перперикон.

Скални тракийски ниши при с. Дъждовница се намират непосредствено до селото и са част от подобни комплекси по поречието на реките Арда, Върбица и техните притоци. Атрактивни са в съчетание с близостта на яз. „Кърджали” и характерния източно-родопски ландшафт в района.

Манастирът "Св. Йоан Продром" в гр. Кърджали се намира в чертите на съвременния град, на брега на р. Арда, в кв. Веселчане.

Проучванията, извършени през 1998 г. показваха, че още в края на IX в. на естествено защитеното място е изграден укрепен манастир. Неговото изграждане следва да се свърже с края на иконоборството и решителната политика на църквата и Византия за трайно овладяване на планинските земи. Централно място в него е заемала елегантната църковна сграда трикорабна куполна базилика, с обособен притвор. Църквата е със стегнати пропорции, но за съжаление запазена само в основи. Днес нейният план може да бъде видян маркиран върху пода на реставрираната църковна сграда от XI в.

Тогава, в началото на XI в. е извършено цялостно преустройство на манастира. Изградена е нова крепостна стена, затваряща пространство с приблизително правоъгълен план. В четирите ъгъла и по средата на стените били изградени квадратни кули. Всички сгради в обителта били подчинени на идеята за общо жителството, идея развита сред монашеството на Атон. Монасите били заедно по време на молитва, труд или хранене.

Център на манастира бил неговият храм. На мястото на ранната църква била изградена голяма триапсидна куполна сграда от атонски тип. Олтарната част е триделна, отделена с изящно изработена от мрамор олтарна преграда. В централната апсида се е намирал четиристъпален синтрон. Църквата била изградена от редуващи се пластове камък и тухла, конхите и фасадите били раздвижени от двустъпални ниши и слепи арки. От вън църквата била покрита с розова мазилка, орнаментирана в квадрати, очертани чрез полета от релефен шнур и червена боя. Постепенно към църквата били добавяни и други сгради. От североизток бил изграден изящен параклис с триконхален план, библиотека, съдохранителница и други.

През втората половина на XII в. в църквата са извършени сериозни преустройства. Тържествената галерия от запад е затворена и превърната в

сграда. Старият притвор е изолиран и превърнат в крипта- мавзолей за висши църковни служители. В северната конха е отворен вход. От север е изграден нов голям притвор, който включвал и параклиса от север. Тогава е извършено и живописването на църквата. Стените били покрити с великолепни изображения на светци войни, в дрехите на византийските аристократи. Част от тези стенописи са запазени на място, върху стените на реставрирания храм.

Източно от църквата се намира представителна сграда на два етажа, сега в руини, където е резидирал игуменът на манастира, който бил и епископ на известната от сфрагистични паметници епископия Ахридос. Южно от неговият дворец се намира манастирската трапезария.

При проучванията в периода 1985-89 г. бяха разкрити още много сгради, свързани с ежедневния бит на монасите. Сред тях особен интерес представляваше банята- двуделна сграда, в близост до двореца, от който по глинен водопровод е подавана топлата вода.

При проведените през 1998 г. спасителни разкопки в притвора на църквата бяха направени няколко изключително важни наблюдения- превръщането му в мавзолей и разкриването на епископската гробница. Тя представлява рядък паметник на гробищната архитектура- двустъпална камера, изградена от ломен камък, с овални ъгли и старателно обмазана с фин розов хоросан. В западната част бе изградена специална подложка за главата. В нея бе положен в пълното си литургично облекло висш църковен архиерей. След внимателното вдигане и пренасяне на текстила в лабораторни условия бяха възстановени следните части от епископското облекло - златовезан епитрахил, копринен омофор с апликирани кръстове, златовезан набедренник, златовезани наръкавници, върху единия запазен медалион с изображение на Богородица. Реставрационно-консервационните работи по този уникален материал приключиха и предстои неговото експониране в РИМ - Кърджали.

В началото на XIII в. църквата претърпява разрушение. Извършени са възстановителни дейности, когато е преизписана и южната конха. Върху живописното поле средновековният майстор е изписал "Аз, Добромир, писах в светия Продром". В този вид манастирът съществува до средата на XIV в., когато загива. До края на века продължава да функционира обширният некропол, излязъл и извън стените на обителта.

Включен е в 100^{те} национални туристически обекта на Република България. Към Манастира се проявява постоянен туристически интерес, но точна статистика за посещенията не се води.

„Църква-укрепление” се намира на висок и непристъпен връх, заключен между река Арда и устието на р. Боровица. Обектът е и естествено укрепен. Под крепостната стена има естествени скални укрепления, а водите на р. Арда и р. Боровица са допълнително водно укрепление. От крепостта са запазени две кули и западната стена дълга 150 м. и висока 3 м. От към юг,

от към стръмната страна, е открита стена дълга 50 м. Стените са изградени от ломен камък и споени с бял хоросан. Вътре в крепостта е открит църковен център, вероятно епископски, състоящ се от църква и резиденция на епископа, построена от северната страна на църквата. Установено е, че църквата е строена на 3 пъти. Най-старата е била базилика широка 14 м. и дълга 12 м. Предполага се, че е била строена IV-V век след Христа. Това е периодът на масовото покръстване. По-късно, към VI-VII век, върху основата на старата църква е била построена нова. От архитектурна гледна точка, тя е преход между базилика и кръстополна църква. Погледната отгоре има форма на кръст – символа на християнската вяра. Според археолозите е била много красива. Този тип архитектурни паметници досега са открити само в Гърция и Македония. През XI век отново е достроявана. Предполага се, че крепостта не е имала отбранителен характер, а само да внушава респект към християнския обект. Храмът се вижда от десетки километри, а крепостта от цялата долина на р. Арда.

Посещението на църквата, може да се комбинира с регионални и общински маршрути, свързани с хижа „Боровица”.

Енорийски православен храм “Св. Георги Победоносец”, гр. Кърджали е трикорабна, кръстово-куполна църква с вградена камбанария, построен е през 20^{ти} век и е действащ храм.

Енорийски православен храм “Св. Успение Богородично”, гр. Кърджали, кв. Гледка е трикорабна, базилика, построена през 20^{ти} век и е действащ храм.

Мюсюлмански храм, джамия, град Кърджали е действащ храм с храмова сграда, минаре и административно сграда.

Тюрбето на Шахин деде, с. Соколово е изградено от камъни. Гробът е отбелязан с малки необработени камъни при главата и краката. Място за поклонение.

Тюрбето на Хасан баба покрит гроб на Хасан баба, свят човек за мюсюлманите /сунити и алевити/. Извършва се поклонение за здраве на децата. Действащо място за поклонение.

Драматично кукления театър и Държавен музикално – драматичния театър “Кадрие Литифова” се обект на постоянен интерес на свои почитатели от региона, страната и чужбина.

Регионалният исторически музей се помещава в една от най-красивите сгради на Областта, включен е в 100^{те} национални туристически обекта на Република България. Експозициите, които предлага са обект на посещение на голяма част от гостите на град Кърджали.

Общинската художествена галерия “Станка Димитрова” разполага в своя фонд с една от най-богатите колекции от картини на класически и съвременни български и чуждестранни художници в страната и представлява сериозен аргумент за посещение на град Кърджали и региона с културно-опознавателна цел.

Читалищата от Общината, заедно с Общинският център за култура и младежки дейности са постигнали значителни успехи в развитието и популяризирането на фолклорното богатство на региона. Културният продукт е със широк диапазон на действие и би задоволил и най-взискателния естетически вкус. Добър атестат за това са провежданите ежегодно международни фестивали “Перперикон” и “Балкански турски фолклор” в Кърджали и поддържаните културни връзки със съседни страни и такива от Европа и Северна Америка. Традиционни са вече връзките с общините от съседна Гърция -Филипи, Пиерион, Суфлу и Комотини и район Гаази Осман паша в Истанбул, Истанбулския университет, град Владимир от Русия и др., изразяващи се в гостуване на танцови състави, спортни мероприятия и др.

В Община Кърджали съществуват богати спортни традиции. Язовирите „Кърджали” и „Студен кладенец” предлагат много-добри целогодишни условия за практикуване на водни спортове. Спортните обекти и съоръжения са подходящи за развитие на спортен туризъм.

Традиция е Общината да се посещава от бивши и сегашни свои жители, работещи и живеещи в страната и чужбина по време на религиозните мюсюлмански празници. Поне два пъти годишно населението на Общината се увеличава значително от „гости” дошли да празнуват „Байряма” с роднините си. Увеличават се посещенията на туристически обекти и финансовите обороти свързани с тях. Потенциала на този вид туризъм не се усвоява пълноценно и предполага възможности за увеличаване на обема и качеството на предлаганите и реализирани туристически услуги в Общината.

1.3. Материално-техническа/настанителна/ база на туризма в Община Кърджали. Туризъм

В Община Кърджали има категоризирани по чл. 52, ал. 1 и 2 от Закона за туризма 262 обекта, в т.ч.:

- ресторанти – 23 бр.
- кафенета – 14 бр.
- бистро – 26 бр.
- кафе – аператив – 90 бр.
- закусвания – 8 бр.
- механа – 6 бр.
- снек-бар – 19 бр.
- кафе-сладкарница -13 бр.
- пицария – 7 бр.
- бар-клуб – 12 бр.
- кафе-клуб – 16 бр.
- кафетерия – 13 бр.

- коктейл-бар – 2 бр.
- хотели с 1 звезда с прилежаща към него ресторант и бар-клуб – 1 бр.
- 1 хотел с две звезди – 31 места;
- 8 хотела с три звезди – 427 места;
- пансион с 1 звезда – 1бр. – 47 места.бр.
- самостоятелни стаи – 3 бр.
- в т.ч. в зоната на с. Главатарци – хотели 2бр. -3 звезди; семеен хотел – 1 бр. с 2 звезди, къща – 1 бр. с 2 звезди, къща с прилежащ към нея кафе-аператив – 1 бр. с 1 звезда;
- в зоната на с. Брош и с. Енчец-яз.Кърджали – хотел 2 звезди; семеен хотел с прилежащ към него ресторант – 1 бр. с 1 звезда, ресторанти – 2 бр. с 2 звезди, бистро – 1 бр. с 1 звезда;
- зоната на с. Калоянци-яз. „ Студен кладенец” няма регистрирани обекти по Закона за туризма.

В гр. Кърджали дружество на Българския туристически съюз/БТС/ е създадено през 1926г. Изградени са туристически хижи в Община Кърджали и региона, от които до наши дни са се запазили и се използват като туристически спални х. „Боровица”, х. „Белите брези”, Община Ардино, туристическа спалня гр. Кърджали. Туристическото движение е организирано на регионален принцип. Формирани са десетки маршрути по регионални дестинации, които се използват и днес, например:

МАРШРУТ: Кърджали – резерват Чамлъка – крепостта Асара – хижа Устра – връх Алада – хижа Бели брези – село Дядовци – Дяволски мост – Кърджали

Маршрутът е за 3 дни – може последователни или пък съвсем отделни.

Първи ден:

гр. Кърджали – гр. Джебел – резервата – Счупената планина – крепостта Асара – хижа Устра – средновековна крепост – 7 часа.

Втори ден:

хижа Устра – крепостта на връх Калето – Устренски скали – връх Алада – хижа Бели брези – 7 часа.

Трети ден:

Хижа Бели брези – гр. Ардино – с.Дядовци – Дяволски мост – гр. Ардино – гр. Кърджали – 5 часа.

МАРШРУТ: гр. Кърджали – резерват Вълчи дол – хижа Студен кладенец – гр. Кърджали – 2 дни.

Първи ден:

гр. Кърджали – с. Калоянци – Дарец – язовирната стена на язовир Студен кладенец – Вълчи дол – резервата – с. Студен кладенец – хижа Студен кладенец – 6 часа.

Втори ден:

хижа Студен кладенец – местността Шейната – стената на язовира – Коньовския залив – Острова – с. Гняздово – с. Звезделина – гр. Кърджали – 5 часа.

МАРШРУТ: гр. Кърджали – с. Солище – с. Бели пласт – с. Горна крепост – с. Пропаст – Кърджали - 6 часа с автобус. Само между селата Горна крепост и крепостта Перперикон се отива пеша.

МАРШРУТ: Кърджали – хижа Боровица – Кърджали – 2 дни

Първи ден:

гр. Кърджали – Айран дере – с. Енчец, с. Дъждовница – Голямото Костинско дере – хижа Боровица – 5 часа. Маршрутът се осъществява пеш или с автобус.

Втори ден:

хижа Боровица – минаване на десния бряг на язовира при с. Сухово – с. Боровица – гр. Кърджали – 5 часа. Осъществява се по вода.

МАРШРУТ: гр. Кърджали – гр. Момчилград – с. Равен – с. Татул – с. Равен – с. Биволяне – Вкаменената гора – с. Биволяне – Резерват Боровец – с. Равен – гр. Момчилград – гр. Кърджали – 6 часа.

МАРШРУТ: гр. Кърджали, с. Сипей, с. Зимзелен, с. Гъсково, с. Широко поле, спирка Железни врата, с. Пропаст, гр. Кърджали – едномедна.

МАРШРУТ: гр. Кърджали, с. Солище, ТВ кула при с. Иванци, с. Зимзелен, с. Сипей, гр. Кърджали – 7 часа пеш.

МАРШРУТ: гр. Кърджали, гр. Крумовград, с. Сърнак, хижа Свежест, с. Пелевун, с. Черни рид, гр. Ивайловград, с. Лъджа, с. Белополяне, гр. Ивайловград, с. Хухла, с. Железино, с. Гугутка, гр. Кърджали – 3 дни.

Първи ден:

гр. Кърджали – гр. Крумовград - с. Сърнак – Тракийски дъб - хижа Свежест – с. Перуника – находище на турска леска - с. Черни рид - с. Пелевун - гр. Ивайловград.

Втори ден:

гр. Ивайловград – кв. Лъджа – вилата при река Армира- манастирът Св.Св.Константин и Елена - с. Белополяне – старинната черква и защитеното дърво Ериолобус и обратно.

Трети ден:

гр. Ивайловград – местността Дупката – с. Хухла – горският разсадник в местността Колибаре - с. Железино – с. Гугутка – крепостта Бяло поле – гр.Кърджали.

МАРШРУТ: гр. Кърджали - гр. Джебел – с. Бенковски – Трите пънара при с. Средна кайлоба – с. Китна – лъвът, гъбата, вековен дъб при с. Медевци – с. Фотиново (вековен чинар) – с. Кирково (минерален извор, старинен мост) – с. Чакаларово (вековен бряст) – с. Домище (средновековна крепост) – гр.Кърджали. Пътуване с автобус – един ден.

МАРШРУТ: гр. Кърджали – кв. “Веселчане” – Средновековния манастирски комплекс “Свети Йоан Предтеча” – река Къош дере – защитената местност на Венерин косъм – язовир Кърджали – находище на силивряк и обратно в Кърджали.

Туристическите обекти са разположени в гр. Кърджали, зоните за отдих и по големите села.

В гр. Кърджали са изградени три градски парка, като в единия има атракция „Детска железница”.

Античният и средновековен град Перперикон/Хиперперакион/ се посещава от над 100 000 туриста годишно. Значително по-малка част посещават останалите два обекта от „100^{те} национални туристически обекта на Република България” манастирът "Св. Йоан Продром" и Регионалния исторически музей в гр. Кърджали.

Туристическата инфраструктура се развива спонтанно и запазва трайни темпове през последните години.

1.4. SWOT-АНАЛИЗ (АНАЛИЗ НА СИЛНИТЕ И СЛАБИТЕ СТРАНИ, ВЪЗМОЖНОСТИТЕ И ЗАПЛАХИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА В ОБЩИНАТА).

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ul style="list-style-type: none">Община Кърджали е културен, административен, транспортен, делови и туристически център на	<ul style="list-style-type: none">ОЕТК № 9 не функционира.Пътната и туристическа инфраструктура не се поддържа на

<p>Областта и региона.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Уникалното местоположение на град Кърджали между яз. „Кърджали” и яз. „Студен кладенец”, които не замръзват през зимния сезон. • Националната и международна известност на античния град „Перперикон”. • Мек климат, попадащ в преходно-средиземноморския климатичен пояс. • Благоприятен релеф с хълмисторидов характер, характерен за Източно-родопската подобласт. Уникален ландшафт. • Благоприятни регионални тенденции за развитието на ваканционен, познавателен културно-исторически, селски, екологически, конгресен, 	<p>нужното ниво.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Отдалечеността и периферността на общината от Столицата и основните центрове в страната, от ГКПП, пристанищата и летищата. • Достъпа до яз. „Кърджали” през град Кърджали е затруднен от свлачище. Пропускливостта на пътя е намалена. Многочестните туристически автобуси трудно преминават или спират, а пътниците се превозват с микробуси и др. малогабаритни транспортни средства. През зимата ситуацията се влошава повече. • Част от брега на яз. „Студен кладенец” е замърсен с тежки метали. Достъпа до южното крайбрежие преминава през най - активната и замърсена част от промишлената зона на града. • Основният автомобилен трафик за и от региона преминава през града. • Прилежащата инфраструктура не е изградена. По голямата част от посещенията са транзитни и не са организирани от местни туроператори. • Засушаванията и високите екстремални температури през периода – втората половина на месец юли и средата на месец октомври. • Неподходящи условия за зимни спортове. • Действията на администрацията са изпреварени от динамиката на инвестиционните процеси в зоните за
---	---

ловен, риболовен, спортен, религиозен, орнитоложки, и др. форми туризъм.

- Формирани зони за отдых около яз. „Кърджали” и яз. „Студен кладенец”.
- Туристическите услуги в Община Кърджали и региона формират траен ръст.
- Инвестициите в Община Кърджали, свързани с изграждане на туристически обекти/хотели, мотели, къщи, бунгала, ресторанти, заведения за хранене, кафета, барове и др./, нарастват с устойчиви темпове.
- Наличие на изградена туристическа инфраструктура.
- Традиции в предлагане на туристически услуги и поддържане на туристически обекти.
- Регистрирани три туристически обекта в „100^{те} национални туристически обекта на Република България”.
- Активна дейност на Общината при популяризирането на обекти с историческа, природна и културна стойност.
- По отделни проекти и инициативи успешно се синхронизират административните усилия на местно, регионално и национално ниво за изграждане и поддържане на туристическа инфраструктура.

отдых и град Кърджали.

- Наличие на мащабно незаконно строителство крайбрежните зони на яз. „Кърджали” и яз. „Студен кладенец”.
- Инвестиционните процеси имат хаотичен характер и в определени случаи са заплаха за осъвременяването на туристическата инфраструктура.
- Липсата на устройствени проекти по крайбрежието на яз. „Кърджали” и „Студен кладенец” във формираните зони за отдых и други переспективни терени, ограничават инвестиционните процеси и качеството на предлаганите услуги.
- Липса на канализация и съвременни пречиствателни съоръжения в зоните за отдых.
- Продължаващото замърсяване с битови и др. отпадъци на водните площи и бреговата ивица в зоните за отдых.
- Продължаващото замърсяване на гр. Кърджали с тежки метали и др. от промишлените предприятия и табани.
- Изградената инфраструктура не е достатъчна за нарастващите изисквания за предлагане и реализиране на съвременен туристически продукт.
- В град Кърджали е концентрирана основната леглова база. Няма формиран единен център/ „Чарк”, „Стъргалo”/ за развлечения и общуване на гражданите, и гостите на града, характерен за провинциалните и курортни градове.
- Не са формирани всички органи на местното самоуправление, според

<ul style="list-style-type: none"> • Общината е характерна с представители на няколко зоогеографски зони, с редки и изчезващи видове, включени в Червената книга на България: ендемити, реликти и голямо разнообразие от целебни растения. • Наличие на защитени територии и природни забележителности. • Уникално археологическо, историческо, праисторическо и етно-културно наследство. • Запазени паметници на културата. • Уникални условия за съчетаване на екологически, маршрутен, ваканционен и спортен /водни и др. спортове/ с познавателен /културно-исторически/ туризъм. • Големи компактни територии, незасегнати от негативните въздействия на индустриализацията и урбанизацията, съчетаващи уникални културно-исторически и природни дадености. • Традиция е Общината да се посещава от бивши и сегашни свои жители, работещи и живеещи в страната и 	<p>Закона за туризма, като Туристическо сдружение, регистрирано по Закона за юридическите лица с нестопанска цел.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Не е приета програма за развитие на туризма по изискванията на чл. 10(1) от Закона за туризма. • Рекламните кампании са хаотични, без ясна стратегия за финансиране и обекти за реклама. • Инвестиционните интереси са насочени към зоните за отдих и град Кърджали. • Голяма част от туристическите обекти, представляващи интерес за посещение не се поддържат и не са обозначени на туристическите маршрути. • За по-голяма част от туристическите обекти, достъпа до тях е ограничен за хора в неравностойно положение, преминава през антропогенно нарушени територии и изисква специализирани планински водачи. • В град Кърджали и околностите има регистрирани замърсявания от промишлена дейност. • Не се рекламират своевременно възможностите за ползване на туристически услуги на
---	--

<p>чужбина по време на религиозните мюсюлмански празници.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Организиран се традиционен международен фестивал, утвърден в Националния културен календар, Национална награда за детска литература и Балканска писателска среща. • Три фолклорни танцови колектива с международно признание. • Съхранени фолклорни традиции на различните етноси и общности: родопска, тракийска и турска. • Добре развита читалищна мрежа с щатни лица и материална база. • Много добри условия за спортен риболов. • Преобладаващ процент на горския фонд от общата площ на общината. • Формирани горски екосистеми с подходящи условия за лов. • Опит в предлагането на услуги в ловния туризъм. 	<p>пристигащите „гости“, които не винаги могат да отседнат при роднини и приятели.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Остаряла материално техническата база. • Сградният фонд е в лошо състояние. • Недостатъчна активност на читалищата извън центъра на Общината. • Слаба обществена загриженост и интерес към формите на културни дейности и традициите на различните етноси. • Практикува се неорганизирано. Микроязовирите, използвани за спортен риболов се експлоатират и промишлено. Браконьерството в яз. „Кърджали“, яз. „Студен кладенец“ и реките е пречка за провеждане на организирани риболовни излети, като туристическа услуга. • Млади гори, предимно иглолистни, с не изградена пътна мрежа, уязвими от пожари. • Неефективно управление на ловния ресурс. • Достъпът е ограничен. Ловни услуги се предлагат сезонно, единствено от ДДС „Женда“. • Увеличение на популацията на чакала и скитащи кучета. • Република България не е пълноправен член.
---	---

<ul style="list-style-type: none"> • Подписан договор на Република България за присъединяване към Европейския Съюз. • Местоположението на Общината, през която преминава транспортен коридор № 9 и се пресича от други пътища с регионално и местно значение. Общината се намира в близост до Средиземноморските курорти и е в близост до утвърдени туристически дестинации и курорти в съседни области. • Трудолюбиво, образовано и гостоприемно население с утвърден бит и култура. • Наличие на специализирани училища, подготвящи кадри за туристическия бранш, като “Професионална гимназия по хранително-вкусова промишленост” и Професионална гимназия по машиностр. и лека промишленост ”Васил Левски”. • Бърза адаптивност на населението спрямо динамичната среда. • Общината е оазис на сигурност с минимална престъпност. • Наличие в Общината на сгради неизползвани по предназначение, но подходящи за развитие на туризъм. • Наличие на значителен жилищен фонд от сравнително нови къщи във всички населени места на Общината, неизползван ефективно. • 90% от населението е централно водоснабдено. 	<ul style="list-style-type: none"> • ОЕТК № 9 не функционира. • Няма действащи ГКПП в региона. • Ограничен трудов пазар в туристическия сектор. • Ниски доходи от предлагане на туристически услуги. • Сезонност на предлаганите работни места. • Лошо стопанисвани, в повечето случаи неподходящи за основен ремонт. • 90% от сградите в Общината са без съвременна топлоизолация. • канализацията не е изградена във всички населени места. • Няма изградени пречиствателни
---	--

<ul style="list-style-type: none"> • Наличие на добри в количествено и качествено отношение водоизточници. • 90% от общата дължина на пътната мрежа е с асфалтова настилка. • Относително добре организиран автобусен транспорт. • Всички населени места са електрифицирани. • Електрическата мрежа в общината е с възможности за допълнително натоварване. • Географските и климатични условия, подходящи за преобразуване на слънчевата енергия в електрическа и топлинна. • Изградена добре развита здравна мрежа. • Производство на екологично чиста и разнообразна растителна и животинска продукция на семеен принцип. • Съществува пазар за предлагане и изкупуване на селскостопанска продукция. • Телефонната плътност е добра. • До Община Кърджали има изградена 	<ul style="list-style-type: none"> станции за отпадни битови води. • Неефективни водопреносни системи и неразработени местни водоизточници. • Въвеждане на воден режим през летните месеци в някои населени места. • Пътищата са с остаряла пътна настилка и се нуждаят от рехабилитация и основен ремонт. • Съществуващите пазари за предлагане и изкупуване на селскостопанска продукция не отговарят на изискванията за подходящи терени, сгради и общи условия за този вид продукция.
--	--

<p>оптична кабелна линия.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Има максимално покритие на GSM мрежите на националните оператори. • Степента на урбанизация е с минимална тенденция за покачване през последните години. • В общината има изградени депа за ТБО. • Разширяващ се пазар на сгради, урбанизирани и земеделски земи, реагиращ на инвестиционните интереси, свързани с увеличаване на обема на туристически услуги в Общината. 	<ul style="list-style-type: none"> • Наличие на нерегламентирани сметища. • Забавяне въвеждането на единна кадастрална карта.
<p>ВЪЗМОЖНОСТИ</p>	<p>ЗАПЛАХИ</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Подобряване на транспортната достъпност, след отваряне на ГКПП „Маказа” и на други ГКПП с регионално значение. • Приемането на Република България в ЕС. Възможност за Община Кърджали да участва в реализиране на проекти от структурните фондове на ЕС и в неограничен туристически пазар. • Оптимално функциониране на ОЕТК № 9. • Създаване на база данни за предлаганите туристически услуги и включването им в програмата на фирми с туроператорска и агентска дейност, както и в единната система за туристическа 	<ul style="list-style-type: none"> • Забавяне и спиране на процесите, водещи до отваряне на ГКПП „Маказа” и функционирането на ОТЕК № 9. • Забавяне приемането на Република България в ЕС. • Ограничаване на процесите на интеграция. • Недостатъчна активност на бизнеса, обществеността, администрацията и неразбиране на необходимостта от ползване на възможностите на Закона за туризма. • Недостатъчна активност за повишаване на обема на

информация в Националната информационна мрежа.

- Насърчаване на бизнеса и жителите в Общината за регистриране в Националния туристически регистър на туристически обекти, в т.ч. и съществуващите места за настаняване: пансиони, почивни станции, семейни хотели, вили, самостоятелни стаи, къщи, бунгала и къмпинги; на заведенията за хранене и развлечения – ресторанти, заведения за бързо обслужване, питейни заведения, барове, кафе-сладкарници и др.; паметници на културата и на историческото наследство, резерватите, защитените местности и природните забележителности.
- Създаване на рекламен продукт, популяризиращ уникалните природни, културно-исторически дадености, обичаите, бита, гостоприемството и възможностите за туризъм на Община Кърджали.
- Създаване на трансгранични контакти на културно и битово ниво със съседите от Гърция и Турция.
- Формиране на Еврорегион съвместно с Област Хасково и заинтересованите региони от Република Гърция и Република Турция с цел подобряване на инфраструктурата в региона, социално и икономическо сближаване, подобряване на околната среда и развитие на туризма.
- Насърчаване на читалищната дейност за развиване на

туристическите услуги.

- Ограничаване на процесите на интеграция.
- Ограничаване на процесите на интеграция.

<p>създадените трансгранични контакти на културно и битово ниво със съседите от Гърция и Турция.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Осъвременяване, оптимизиране и привеждане в съответствие на европейските екологични изисквания на изградената туристическа инфраструктура. • Изграждане на съвременна туристическа инфраструктура. Подобряване на предприемаческите и професионални умения в опазване на природното и културно наследство, и в предлагането на туристически услуги. • Увеличаване на заетостта в опазване на природното и културно наследство, и в предлагането на туристически услуги. • Реконструкция и рехабилитация на съществуващата пътна инфраструктура за развитие на регионалните връзки и улесняване на туристическия поток. • Построяване на пречиствателни станции за отпадни битови води. • Построяване на канализационна система във всички населени места. • Спиране на експлоатацията и рекултивиране на промишлените табани в района на гр. Кърджали. • Създаване на ефективна система за управление на ТБО. • Ограничаване на замърсяването на въздуха, водите и почвите от 	<ul style="list-style-type: none"> • Недостатъчна активност на бизнеса, обществеността и администрацията за увеличаване на обема и подобряване на качеството на туристическите услуги. • Продължаващо замърсяване на прилежащите площи и води в зоните за отдих с битови и др. отпадъци. • Намаляване на инвестициите в региона. • Недостатъчен капацитет и ограничени възможности за усвояване на структурните и социални фондове на ЕС. • Ограничен капацитет за усвояване на средства по обучителни програми на социалното и др. министерства. • Продължаващо ограничено финансиране за поддържане, рехабилитация и основен ремонт на пътищата в Общината. • Недостатъчен капацитет и ограничени възможности за усвояване на структурните и социални фондове на ЕС. • Ограничено финансиране от Държавния бюджет. • Неефективна местна и регионална политика по проблемите на опазване на околната среда и спазването на санитарно хигиенните норми. • Ограничено финансиране от Държавния бюджет. • Недостатъчен капацитет и ограничени възможности за усвояване на структурните и
--	---

<p>промишлена дейност.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Създаване на условия за финансиране на противоерозионни мероприятия в общинския и частен поземлен фонд и подобряване на ландшафта. • Зарибяване на водоеми за спортен риболов. • Създаване на условия за оптимално функциониращ пазар на сгради, урбанизирани и земеделски земи и др. 	<p>социални фондове на ЕС.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Замърсяване на водоемите и неизяснена собственост. • Забавяне въвеждането на единна кадастрална карта в Община Кърджали.
--	--

2. СТРАТЕГИЧЕСКА ЧАСТ

2.1 ВИЗИЯ

ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ – ТУРИСТИЧЕСКИ И КУРОРТЕН ЦЕНТЪР, С РАЗВИТА МРЕЖА ОТ КУРОРТНИ СЕЛИЩА И ТУРИСТИЧЕСКИ ОБЕКТИ, ПРЕДЛАГАЩ УНИКАЛНИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОТДИХ И РАЗВЛЕЧЕНИЯ НА ГОСТИ ОТ СТРАНАТА И ЧУЖБИНА.

Визията определя Община Кърджали, като туристически и курортен център, с развита мрежа от курортни селища, спортни и туристически обекти в района на яз. «Студен Кладенец», яз. «Кърджали», и покрай важните транспортни артерии. Реализирането на туристическия продукт в Общината ангажира значителен брой работни места, развива се устойчиво в синхрон с природното и културно-историческо наследство. Туристическите обекти разположени на територията на Общината са в програмата на туроператорските фирми и агенции от регионален и международен мащаб. Туристическият продукт в Община Кърджали е със собствена марка, с повишаващо се качество на услугите и атракциите.

2.2. Стратегическа цел за развитие на туризма в Община Кърджали.

Произвеждане, предлагане и реализиране на висококачествен целогодишен туристически продукт, отговарящ на националните и европейски стандарти, чрез модернизиране на съществуващата туристическа

инфраструктура и построяване на нова. Устойчиво ползване на природните и културно-исторически дадености, с активното привличане на местни, регионални и чуждестранни инвестиции, за постигане на ефективен и устойчив туристически пазар, ангажиращ значителен местен трудов ресурс и формиращ голяма част от доходите в Общината.

Стратегическата цел определя основните приоритети за формиране, предлагане и реализиране на висококачествен туристически продукт в Общината, чрез осъвременяване на изградената туристическа инфраструктура, построяване на нова, съхраняването на природното и културно-историческо наследство, с ангажиране на местен трудов ресурс в туристическите услуги и активно привличане на местни, регионални и чуждестранни инвестиции.

Приоритет 1: Осъвременяване, оптимизиране и привеждане в съответствие на европейските екологични изисквания на изградената туристическа инфраструктура.

В Община Кърджали през различни периоди, в края на миналия век, е изграждана туристическа инфраструктура, която освен в гр. Кърджали се е запазила в сега съществуващите зони за отдих около яз. „Кърджали” и яз. „Студен кладенец” в землищата на с. Главатарци, с. Енчец, с Брош и с. Калоянци. В тези райони възможностите за повишаване на обема и качеството на предлаганите и реализирани туристически услуги са свързани с подобряване на техническата инфраструктура, отстраняване на всички промишлени, битови и др. замърсители, инвентаризация на всички туристически обекти, регистрирането им като такива, увеличаване на изискванията по отношение на антропогенните натоварвания на околната среда и водите, завишаване на контрола и увеличаване санкциите.

Мярка 1.1: Подобряване на съществуващият достъп до зоните за отдих и туристическите обекти.

Дейност 1.1.1: Проектиране и изпълнение на ремонтни и рехабилитационни дейности на пътната инфраструктура.

Достъпа до зоните за отдих на брега яз. „Кърджали” е затруднен, от масивно свлачище, което е овладяно временно. За решаване на проблема е необходимо да се търси кардинално решение, чрез смяна на маршрута или проектиране на комплексни противоерозионни и противосвлачищни дейности в целия засегнат участък.

До повечето туристически обекти има изградена пътна инфраструктура, но тя не е в добро състояние и изисква ремонтни и рехабилитационни дейности и мероприятия.

Дейност 1.1.2: Проектиране и изпълнение на разширяване на пътеки, алеи и др. за облекчаване на достъпа на лица в неравностойно положение, колоездачи и др. до популярни туристически обекти.

Дейност 1.1.3: Проектиране и изпълнение на спирането на експлоатацията на действащи табани, хвостохранилища, откритият добив на нерудни минерални суровини, инертни материали и др., и извършване на съответстващите на това рекултивационни дейности и ландшафтни залесявания в района на изградената пътна инфраструктура до зоните за отдих и популярни туристически обекти.

Достъпът до зоните за отдих на брега яз. „Студен кладенец” от гр. Кърджали и основният достъп до античния град „Перперикон” преминават през най - активната част от индустриалната зона. Пътят пресича промишлен табан на ОЦК, който в една своя част „изтича” на републикански път III-507 Кърджали-Чифлик-Мост-Манастир и замърсява трасето и преминаващите автомобили със шлама, съдържаща голям процент тежки метали и токсични съединения. От двете страни на пътя се виждат открити изкопи за добив на бентонит и табани от отпадъка, на заводите ОЦК и на “ЕС ЕНД БИ ИНДАСТРИЪЛ МИНЕРАЛС” АД гр. Кърджали.

Мярка 1.2: Подобряване на екологичната обстановка в зоните за отдих, около туристически обекти и популярните туристически маршрути.

В зоните за отдих има изградена туристическа инфраструктура, която е достроявана през последните години, без ясна идея и проекти за формиране на цялостна концепция за бъдещето им като ваканционни или целогодишни курортни селища. Не е изградена канализационна мрежа, а повечето туристически обекти са без пречиствателни съоръжения и пряко замърсяват околната среда и води. Това е определящо за най - посещаваните обекти в района на с. Енчец и с. Главатарци на яз. „Кърджали” и с. Калоянци на яз. „Студен кладенец”. Трябва да се отстранят всички промишлени, битови и др. замърсители, като се инвентаризират всички туристически обекти, регистрират се като такива и се завишат изискванията по отношение на антропогенните натоварвания на околната среда и водите.

Около популярни туристически обекти с целогодишна посещаемост няма изградени/или поставени/ санитарни възли, което води до вандалска експлоатация и замърсяване на околната среда в прилежащите територии.

Проблем е и механичното замърсяване на яз. Кърджали с битови, растителни и др. отпадъци, които се концентрират около зоните за отдих.

Дейност 1.2.1: Определяне нивото на замърсяване в зоните за отдих и около туристическите обекти. Определяне на източниците и предприемане на

действия за прекратяване на процесите на отрицателно въздействие върху околната среда.

В зоните за отдых в района на с. Енчец и с. Главатарци на яз. „Кърджали” и с. Калоянци на яз. „Студен кладенец” антропогенния натиск върху равновесието на водните басейни и околната среда е осезаем и без специални методи за наблюдение. С увеличаване на обема на туристическите услуги, нараства и риска от сериозен екологичен срив в акваторията на зоните за отдых. Навременната, превантивна намеса от органите, имащи нужните компетенции, е вече закъсняла и неефективния контрол действа възпиращо на инвестиционните процеси в района.

Дейност 1.2.2: Ограничаване и спиране на незаконното строителство в района на яз. „Кърджали”, яз. „Студен Кладенец” и около популярни туристически обекти.

Незаконното строителство в района на язовирите е заплаха за развитието на съвременна туристическа инфраструктура и е пречка за подобряване на качеството на туристическите услуги в района на зоните за отдых. Необходимостта от координирани действия между ведомствата /Държавно лесничейство, Община, Областна администрация, Язовири и каскади и др./ отговарящи за прилежащите терени около язовирите е наложителна за подобряване на сега действащата туристическа инфраструктура и създаване на съвременна.

Дейност 1.2.3: Реализиране на програми и проекти, стимулиращи работодатели за наемане на нискоквалифицирана работна ръка и трайно безработни в дейности свързани с премахване на стари замърсявания и предотвратяване на нови в зоните за отдых, крайбрежната ивица на язовирите и около туристически обекти в Община Кърджали.

Механичните замърсявания на яз. „Кърджали” и яз. „Студен кладенец”, отлагането им по бреговата ивица в периоди на ниски води на водоемите, създават възможност за организиране на трайно безработни за почистването им по програми на Социалното министерство и др.

Приоритет 2: Изграждане на съвременна туристическа инфраструктура.

В Община Кърджали, тенденциите за увеличаване на пазара за туристически услуги са ясно изразени с над 100 000^{ят} поток от туристи на Античен град „Перперикон”, посещенията в зоните за отдых и са свързани със сезонното завръщане на граждани, работещи в страната и чужбина. Изграждането на нова туристическа инфраструктура ще увеличи възможностите за предлагане и реализиране на туристическия продукт в

Общината и ще спомогне по-голяма част от посещаващите Античния град „Перперикон” да продължават пътешествието си в региона.

Очакваното нормално функциониране на коридор №9 ще увеличи пътничко потока през Общината, а това ще рефлектира положително върху туристическия пазар в гр. Кърджали и региона.

Уникалните природно-исторически дадености са обект на увеличаващ се туристически интерес и изискват реализирането на значителен инвестиционен потенциал за запазване на устойчивите темпове на нарастване на туристическия пазар в Общината.

Обществеността и бизнеса са изправени пред предизвикателството своевременно да предприемат действия за увеличаване на своя капацитет за реализиране на инициативи, свързани с проектиране, строеж и опазване на туристическа инфраструктура.

Мярка 2.1: Увеличаване капацитета на бизнеса и обществеността за реализиране на инициативи за проектиране и построяване на съвременни туристически обекти.

Дейност 2.1.1: Популяризиране и обмяна на положителен опит при проектирането и строежа на съвременна туристическа инфраструктура и реализирането на туристически услуги от райони с развита туристическа индустрия.

Обмяната на положителен опит при проектирането и строежа на съвременна туристическа инфраструктура и реализирането на туристически услуги от райони съседни на Общината, както от Република Турция и Република Гърция, е възможност за повишаване капацитета на обществеността и бизнеса за реализиране на инициативи, свързани с проектиране и строеж туристическа инфраструктура.

Дейност 2.1.2: Провеждане на семинари и обучения за повишаване капацитета на бизнеса и обществеността за предлагане и реализиране на туристически услуги.

Семинарите и обученията могат да бъдат организирани по различни програми, под различни форми, с различна насоченост. Придобитите умения ще повишат капацитета на обществеността и бизнеса за реализиране на инициативи, свързани с проектиране и строеж туристическа инфраструктура.

Дейност 2.1.3: Провеждане на обсъждания в Общинския консултативен съвет по туризма и Областния съвет за регионално развитие, както и с граждани на общинско и регионално ниво, относно проектите и бъдещето на туристическите обекти в региона.

Обсъжданията в Общинския консултативен съвет по туризма и Областния съвет за регионално развитие, както и с граждани на общинско и регионално ниво, относно проектите и бъдещето на туристическите обекти в общината и региона, формират концепции и капацитет за устойчиво управление на процесите и реализиране на инициативи, свързани с проектиране и строеж на съвременна туристическа инфраструктура.

Дейност 2.1.4: Провеждане на семинари и обучения за повишаване капацитета на бизнеса и обществеността за участие в проекти, финансирани от структурните фондове на ЕС, Държавния бюджет и др. донори за проектиране, изграждане и опазване на туристически обекти.

Натрупването на необходимия капацитет на бизнеса и обществеността за кандидатстване и изпълнение на проекти, финансирани от структурните фондове на ЕС, Държавния бюджет и др. донори за проектиране, изграждане и опазване на туристически обекти е процес на запознаване и адаптация с изисквания и процедури, променящи се динамично.

Мярка 2.2: Осигуряване на финансиране за проектиране и строителство на съвременна инфраструктура.

Основните финансови потоци, определящи нивото на инвестициите в областта на туризма за Община Кърджали, са свързани с регионални бизнес структури и са ограничени в гр. Кърджали. Възможностите за привличане на други финансови източници са свързани с развитието на интеграционните процеси в региона, нормалното функциониране на транспортен коридор №9, формиране на бизнес и обществен капацитет за участие в проекти, финансирани от структурните фондове на ЕС, Държавния бюджет и др. донори за проектиране, изграждане и опазване на туристически обекти.

Приоритет 3: Повишаване на обема и качеството на предлаганите в Община Кърджали туристически услуги.

Формирането, предлагането и реализирането на висококачествен туристически продукт в Община Кърджали е част от стратегическата цел за развитие на туризма, чрез привличане на инвестиционен интерес, като се популяризират туристическите услуги и обекти и се подобри техническата инфраструктура в района.

Мярка 3.1: Привличане на инвестиционен интерес, чрез популяризиране на туристическите услуги и обекти в Община Кърджали.

За популяризирането на туристическите услуги и обекти в Община Кърджали е необходимо да се създаде рекламен продукт, популяризиращ уникалните природни и културно-исторически дадености, трудолюбието и гостоприемството на хората, обичаите и празниците в Общината, популяризирането на регионални туристически маршрути и дестинации, приемането на общинска програма за развитие на туризма в Община Кърджали, създаване на база данни за туристическите услуги в Община Кърджали и регистрирането им в Националния туристически регистър.

Дейност 3.1.1: Създаване на база данни за туристическите услуги в Община Кърджали и регистрирането им в Националния туристически регистър.

Туристически дейности по Закона за туризма са: туроператорската дейност и туристическата агентска дейност; хотелиерството и ресторантьорството; предоставянето на допълнителни туристически услуги. Туристически обекти са: средствата за подслон - хотели, мотели, вилни и туристически селища; местата за настаняване - пансиони, почивни станции, семейни хотели, самостоятелни стаи, вили, къщи, бунгала и къмпинги; заведенията за хранене и развлечения - ресторанти, заведения за бързо обслужване, питейни заведения, кафе-сладкарници и барове; местата за упражняване на туроператорска и туристическа агентска и информационна дейност; плажовете - плажове към естествени водни обекти (морски, речни и езерни) и плажове към изкуствени водни обекти (язовирни и към плувни басейни); центровете и местата за предлагане и потребление на допълнителни туристически услуги: балнеоложки, спортни, развлекателни и др.; музеите, резерватите, паметниците на културата и на историческото наследство по Закона за паметниците на културата и музеите, както и културните институти по Закона за закрила и развитие на културата; националните паркове, природните паркове, резерватите, поддържаните резервати, защитените местности и природните забележителности по Закона за защитените територии; туристическите хижи - туристически хижи, туристически учебни центрове и туристически спални и заведения за хранене, прилежащи към туристическите хижи - туристически столови, туристически бюфети и туристически столови със сервитьорско обслужване.

Дейност 3.1.2: Създаване на туристическо сдружение, като форма на публично-частно партньорство.

Сдружението може да се създаде на териториален принцип и да се регистрира като юридическо лице с нестопанска цел, и в зависимост от устава: представлява и защитава интересите на членовете си пред съответните органи на централната и местната администрация и на местното самоуправление; участва в разработването на програмата за развитието на туризма в Община Кърджали; съдейства за рекламата на туристическия

продукт; съдейства за изграждането и функционирането на туристически информационни центрове или бюра; участва с представители в Експертна комисия по регистрация на туроператори и туристически агенти (ЕКРТТА) и Експертна комисия по категоризация на туристически обекти (ЕККТО); съдейства за повишаването на професионалната квалификация на кадрите в туризма; участва в контрола по спазването на нормативните актове в областта на туризма; регламентира професионалната етика в туризма и недопускането на нелоялна конкуренция, между и по отношение на своите членове, и сезират компетентните органи за извършени нарушения на законодателството.

Дейност 3.1.3: Създаване и приемане на Общинска програма за развитие на туризма в Община Кърджали.

Общинският съвет приема програма за развитие на туризма на територията на Община Кърджали в съответствие с приоритетите на Националната стратегия за развитие, Националната програма за развитие на туризма, Регионалният план за развитие на Южен централен район, Областната стратегия за развитие и Общинският план за развитие, съобразно местните туристически ресурси и потребности, която предвижда: изграждане и поддържане на инфраструктурата, обслужваща туризма на територията на общината, включително местните пътища, свързващи курортите с аерогари, жп гари и автогари, както и с паметниците на културата и на историческото наследство; опазване, поддържане и развитие на зелените площи; изграждане на информационни туристически центрове и организация на информационното обслужване на туристите; реклама в страната и в чужбина на туристическите обекти, намиращи се на територията на общината.

Дейност 3.1.4: Създаване на планове за управление на природните и културно-исторически обекти.

Регламентирането на маршрутите за достъп до природните и културно-исторически обекти, определяне на формите на натоварване и регулиране на туристическия поток, са важна част от принципите за устойчиво им управление. Плановете за управление формират традициите и определят традиционната посещаемост при реализирането на туристическия продукт.

Дейност 3.1.5: Създаване на рекламен продукт, популяризиращ уникалните природни и културно-исторически дадености, трудолюбието и гостоприемството на хората, обичаите и празниците в Общината.

Изработването на рекламен продукт, в различни форми и формати, популяризиращ уникалните природни и културно-исторически дадености, трудолюбието и гостоприемството на хората, обичаите и празниците в Община Кърджали е стъпка, която трябва да се направи със съдействието на всички заинтересовани страни/Община, бизнес,общественост, държавни

структури, сдружения и др./, свързани с планирането и осъществяването на туристическите услуги. Формирането на оптимални параметри между възможностите за туризъм, методите за реклама и финансовите ресурси ще определят целите и ефективността на рекламната кампания.

Дейност 3.1.6: Популяризиране на регионални туристически маршрути и дестинации.

Популяризирането и активното участие във формирането на регионалните туристически маршрути и дестинации приобщава бизнеса и ангажира местния трудов пазар към постиженията на съседните общини и региони в туристическия бранш. Регионалните туристически маршрути ще получат възможност за увеличение на туристическия поток и атракции, след отварянето на ГКПП „Маказа” и приемане на Република България за пълноправен член на ЕС.

Често използван примерен маршрут за последните години е:

Античен град „Перперикон”- с. Татул/мегалитното светилище/ с почивка в гр. Момчилград или гр. Кърджали. За съжаление много малка част от туристите остават да пренощуват в региона.

Дейност 3.1.7: Създаване на туристически информационен център в Община Кърджали.

Създаването на действащ туристически информационен център в Община Кърджали ще концентрира усилията на всички заинтересовани страни за успешното реализиране на туристическия продукт формиран на територията на Общината.

Мярка 3.2: Привличане на инвестиционен интерес, чрез подобряване на техническата инфраструктура.

Техническата инфраструктура в Община Кърджали се нуждае от финансиране от Държавния бюджет, пред-присъединителните и структурни фондове на ЕС за да може инвестиционните процеси в туризма да се задълбочат.

Подобряването на транспортните артерии, водопроводите и канализацията, създаване на система за ефективно управление на твърди битови отпадъци /ТБО/, развитието на информационните и комуникационни технологии, създаването на единна кадастрална карта ще увеличат възможностите за реализация на туристическия продукт, формиран на територията на Общината.

Дейност 3.2.1: Подобряване на транспортната инфраструктура.

Реконструкцията и рехабилитацията на общинската и републиканска пътна мрежа е необходимо условие за подобряване на достъпа до туристическите обекти.

Дейност 3.2.2: Изграждане на нова и реконструкция на съществуващата водопроводна и канализационна инфраструктура.

Необходимо е подобряване водоснабдяването на населените места, чрез реконструкция и модернизация на водопроводните система и съоръжения, проучване и експлоатация на нови местни водоизточници. Намаляване на рисковете от воден режим през летните месеци. Проектиране и построяване на канализационни системи и пречиствателни инсталации в по-голяма част от населените места.

Дейност 3.2.3: Създаване на ефективна система за управление на твърди битови отпадъци /ТБО/.

Системата за ефективно управление на твърди битови отпадъци /ТБО/ трябва да създаде условия за регламентиране на пунктове за сметосъбиране. Трябва да се спре експлоатацията на промишлените табани в района на града.

Дейност 3.2.4: Създаване на условия за оптимално функциониращ пазар на сгради, урбанизирани и земеделски земи и др., чрез създаване на единна кадастрална карта на Община Кърджали.

Създаване на единна кадастрална карта на Община Кърджали ще спомогне инвестиционните процеси, свързани със търговията на земя, сгради, косвено и със строителните дейности в Общината.

Дейност 3.2.5: Развитие на информационните и комуникационни технологии и тяхната инфраструктура.

Съвременните информационни и комуникационни технологии са неразделна част от бита на съвременния турист. Оптичния кабел, минаващ през гр. Кърджали е предпоставка за развитието на информационните и комуникационни услуги в Общината, като част от туристическия пакет.

Дейност 3.2.6: Планиране и изграждане на подходяща инфраструктура за подобряване на достъпа до обектите за туризъм.

За да може Общината да развива успешно туристическите си продукти в регионален и международен мащаб, трябва да подобри достъпа до всеки обект, съобразявайки се с общоприетите стандарти и пазарната конюнктура.

Приоритет 4: Съхраняване на природното и културно-историческо наследство.

Природното и културно-историческо наследство, като елемент на туризма се счита за жизнеспособен фактор от един устойчиво развиващ се отрасъл.

Съхраняване на природното и културно-историческо наследство е неразделна част от Общинския план за развитие на Община Кърджали.

Устойчивото управление на туристическия продукт изисква инвентаризиране и оценка на природните и културно-исторически обекти, установяване на заплахите, организиране на мониторинг.

Мярка 4.1: Инвентаризиране и оценка на природните и културно-исторически обекти.

Съвместно с музея в град Кърджали трябва да се извърши инвентаризиране и оценка на културно-исторически обекти, празници и обичаи за Общината в контекста на подобряването на туристическите услуги, зонирание и приоритетно определяне на натовареността им. Финансова оценка на първоначалните инвестиции. Определяне на средствата за текуща поддръжка и ресурси за развитие.

Мярка 4.2: Установяване на заплахите за туристическите обекти и предприемане на мерки за противодействие.

Устойчивото управление на природното и културно-историческо наследство изисква установяване на заплахите за туристическите обекти и предприемане на мерки за противодействие. Привличането на специалисти и повишаване участието на обществеността в процеса на вземане на решения, осигуряване на широк достъп на обществеността до информацията, съдържаща се във всички публични регистри и други документи, съгласно нормативната уредба, повишаването на познанията, културата и съзнанието на децата, младежите и цялото население по въпросите на устойчивото развитие, създаването на доброволческа мрежа за съхранението на туристическите обекти, ще увеличи възможностите за устойчиво развитие на туризма в Общината.

Дейност 4.2.1: Привличане на специалисти и повишаване участието на обществеността в процеса на вземане на решения за установяване на заплахите и предприемане на действия за противодействие.

Привличането на специалисти и повишаване участието на обществеността, при установяване на заплахите и предприемане на мерки за противодействие за туристическите обекти, е необходимо условие за устойчиво управление на природното и културно-историческо наследство при бързо развиваща се туристическа индустрия.

Дейност 4.2.2: Осигуряване на широк достъп на обществеността до информацията, съдържаща се във всички публични регистри и други документи, съгласно нормативната уредба.

Дейност 4.2.3: Повишаване на познанията, културата и съзнанието на децата, младежите и цялото население по въпросите на устойчивото развитие.

Повишаване на познанията, културата и съзнанието на децата, младежите и цялото население по въпросите на устойчивото развитие е в пряка зависимост с опазване на природното и културно-историческо наследство. Инвестицията в тази насока определя устойчивостта на другите процеси в развитието туристическата индустрия в района.

Дейност 4.2.4: Създаване на доброволческа мрежа за съхранението на туристическите обекти.

Създаването на доброволчески мрежи за съхранението на туристически обекти е популярна практика с постигнати реални резултати в райони с развита туристическа индустрия.

Мярка 4.3: Организиране на мониторинг и поддръжка.

Наблюдението и поддръжката на природните и културно-исторически обекти за туризъм са свързани с изграждане на механизми за прилагане в действие на законодателството и системите за управление, стриктно прилагане на стандартите и нормите за опазването им.

Дейност 4.3.1: Стриктно прилагане на стандартите и правилата за опазването им.

Спазването на установените стандарти при организирането на мониторинг и поддръжка на туристическите обекти е важна част от обмена на информация с институциите, имащи отношение към туризма, както и с туристическите агенции и тур-операторските фирми.

Дейност 4.3.2: Изграждане на механизми за прилагане в действие на законодателството и системите за управление.

Приоритет 5: Ангажирането на местен трудов ресурс в туристическите услуги.

Ангажирането на местен трудов ресурс е част от стратегическата цел за развитие на туризма в Община Кърджали. Съвременният туристически пазар дава възможност за развитие на селски, ваканционен, културно-познавателен, екологически, риболовен, орнитоложки и др. форми на туризъм. Успехът на семейни бизнес-проекти изисква усъвършенстване на традиционните и придобиването на нови знания и умения в областта на туризма и опазване на природното и културно-историческо наследство.

Мярка 5.1: Придобиване на нови знания и умения, и усъвършенстване на притежаваните в областта на туризма и опазване на природното и културно-историческо наследство.

Дейност 5.1.1: Организиране на бизнес-семинари и инициативи в търсенето и предлагането на туристически услуги.

За организирането на бизнес-семинари и инициативи в търсенето и предлагането на туристически услуги може да се търсят услугите на консултантски фирми, както и опита на съседни и общини.

Дейност 5.1.2: Прилагане и разширяване на утвърдени програми за обучение и повишаване на уменията и отговорностите на заетите в туризма.

Дейност 5.1.3: Популяризиране на положителен опит при предлагането и реализирането на туристически услуги от райони с развита туристическа индустрия.

Мярка 5.2: Създаване на условия за предлагане на туристически услуги чрез семейни инициативи.

Дейност 5.2.1: Популяризиране на форми за туристически услуги, свързани със селски, ваканционен, културно-познавателен, екологически, риболовен, орнитоложки и др. форми на туризъм.

Селският, ваканционен, културно-познавателен, екологически, риболовен, орнитоложки и др. форми на туризъм добиха популярност поради устойчивото разрастване на националния и регионален туристически пазар. Разнообразието в търсенето на туристическите услуги и традициите в предлагането и реализирането им в зоните за отдых и др., определя възможността за реализацията на семейни бизнес проекти. Наличният сграден фонд в Община Кърджали, трудолюбието и гостоприемството на хората са предпоставка за реализиране на качествен туристически продукт от селски, ваканционен, културно-познавателен, екологически, риболовен, орнитоложки и др. форми на туризъм.

Дейност 5.2.2: Стимулиране, чрез финансови стимули и данъчни облекчения на семейства, предлагащи туристически услуги.

Ръководството на Община Кърджали може да потърси възможности за стимулиране на семейства, предлагащи туристически услуги, чрез различни данъчни облекчения от местни данъци и такси.

Настоятелно трябва да се търсят възможности за финансиране на семейни проекти за туризъм от пред-присъединителните и структурни фондове на ЕС, както и от други донори.

3. Заключение.

Последната и една от най-важните фази на процеса на стратегическото планиране е мониторинга, който включва наблюдението, оценката и контрола на стратегията за развитие на туризма в Община Кърджали. Това са дейности, които позволяват да се предприемат коригиращи действия, ако напредъкът е неудовлетворителен или ако условията се изменят. Същото става видно от изготвяните отчети, на базата на които се предприемат последващи действия.

Системата за мониторинг осигурява текуща информация, която помага да се отчете напредъка - успеха или неуспеха на стратегията за развитие на туризма в Община Кърджали.

За реализацията на системата за мониторинг /наблюдението, оценката и контрола/ са използват индикатори, които показват какво и как ще се наблюдава. Те са съобразени със стратегическия характер на Областната стратегия за развитие, Общинския план за развитие и заложената стратегическа цел, приоритети, мерки и дейности в стратегията за развитие на туризма в Община Кърджали.

Индикаторите за наблюдение на изпълнение на развитието на туризма в Община Кърджали са свързани с периодично извършвания преглед на постигнатия напредък по отношение на целта, приоритетите, мерките и дейностите, като се анализират резултатите от изпълнението; анализ на резултатите от междинната оценка; разглеждане на предложенията за промени, свързани с постигането на целта, приоритетите, мерките и дейностите на стратегията за развитие на туризма в Община Кърджали.

Поради ограничения срок на действие на проект “Програма за насърчаването на трудовата заетост, чрез ангажирането на местен трудов ресурс в културно-историческия, селски и екологически туризъм в общините Джебел, Момчилград и Кърджали”, ролята на мониториращ местен орган може да се изпълнява от Съвета по туризъм към Община Кърджали, който да наблюдава реализацията на стратегията и да направи междинната и последващата /окончателна/ оценка, след приключване на плановия период.

Съобразявайки се с това обстоятелство, конкретни действия за определяне на индикатори, дата на междинна оценка и оценящ орган не са предвидени.

Актуализация на предложената стратегията за развитие на туризма в Община Кърджали ще се извършва от Съвета по туризъм към Община Кърджали и одобрява от Общински съвет на Община Кърджали.

Проект “Програма за насърчаването на трудовата заетост, чрез ангажирането на местен трудов ресурс в културно-историческия, селски и еко-туризъм в общините Джебел, Момчилград и Кърджали”.

**Стратегията за развитие на туризма на община Община Кърджали е
приет на Заседание на Общински съвет , проведено на09.2006 година,
Протокол № , Решение №**